
F. XAVIER VILA I MORENO

APORTACIONES DE LES ALTRES CIÈNCIES SOCIALS A LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA*

Però jo esperava que [la sociolingüística] es desenvoluparia amb una atenció més centrada en les ciències socials que en la lingüística. En comptes d'això, fins i tot avui, la part de la ciència social sovint està constituïda per les pàgines de *The New York Times*. Dificilment qualsevol dels sociolingüistes més joves als EUA és un poc millor sociòleg del que ho van ser els seus mestres. I, una generació després, això representa un terrible error, perquè el resultat és que la seua ciència social no és bona i el que ells fan no té interès per a les ciències socials.

Joshua A. Fishman (2001: 283)

1 ELS LÍMITS DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA I LA QÜESTIÓ DE LA INTERDISCIPLINARIETAT

1.1 La definició de l'espai de recerca sociolingüístic

La majoria dels manuals solen indicar que el terme sociolingüística aparegué per primera vegada en un article de 1952 de de Haver C. Currie. A partir de mitjan segle XX van anar-se publicant un cert nombre d'obres fonamentals per a l'assentament de la recerca com ara *Languages in Contact* d'Uriel Weinreich (1953), *Bilingualism in the*

* Aquest estudi s'ha beneficiat dels ajuts derivats del projecte Evoplur (BFF2002-01323) "La evolución de las sociedades plurilingües: representaciones, comportamientos y capitales lingüísticos" del Ministeri d'Educació

Americas d'Einar Haugen (1956), *Pour une sociologie du langage* de Marcel Cohen (1956), «Diglossia» de Charles A. Ferguson (1959), o fins i tot la *Storia linguistica dell'Italia unita* de Tullio De Mauro (1963). Aquesta tendència va acabar desembocant en dos seminaris als EUA, l'un a Bloomington i l'altre a la UCLA (vegeu Bright [ed.] 1966), l'any 1964, fita cronològica emprada habitualment per a datar el naixement de la disciplina. Des d'aleshores, la producció de recerca sociolingüística assoleix una massa crítica, un nivell i un ritme que s'han anat incrementant de manera ràpida i sostinguda fins avui.

Aquesta cronologia oficial té aspectes força controvertits, entre els quals cal no passar per alt certa flaire americanocèntrica. No podem oblidar que els temes abordats per la sociolingüística contemporània gaudeixen d'una tradició d'estudi prèvia als anys 60 –que en un altre lloc denominàvem presociolingüística (Boix i Vila 1998: 34)– més que respectable, i seria impossible d'entendre l'esclat de la sociolingüística moderna prescindint dels autors anteriors.¹ Autors com Berutto (1995) o García Marcos (1999) plantegen l'existència d'un procés de constitució de la sociolingüística en dues etapes,

i Cultura, així com del Grup de Recerca Consolidat 2001 SGR 0004 “Grup d'Estudi de la Variació” de la

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Albert Bastardas, Jordi Bañeres, Emili Boix, Jaume Farràs, Francesc Jesús Hernández Dobon, Àngel Huguet i Ernest Querol. Cal agrair, així mateix, la col·laboració de Natxo Sorolla en la recopilació i tractament de les informacions acadèmiques que consten a l'article. Sense ells, aquest article no seria el que és. Gràcies igualment a Maria Pilar Perea per les seves indicacions bibliogràfiques. En qualsevol cas, però, fóra injust d'imputar-los cap dels errors que el lector pugui localitzar i que són responsabilitat última de qui redacta aquestes línies.

1. Sense anar més lluny, algunes de les preocupacions de la moderna sociolingüística són ja presents en l'obra de Wilhelm von Humboldt i de Johann Gottfried von Herder, i William Labov (1994: 16) entronca explícitament els seus estudis amb les controvèrsies sobre la regularitat del canvi lingüístic que van oposar neogramàtics com Osthoff i Brugmann amb dialectòlegs i romanistes com Gauchat. D'altra banda, és ben sabut que al llarg de la primera meitat del segle xx no van faltar estudis que combinaven preocupacions socials i lingüístiques, com palesen les reflexions extorn de la teoria de la planificació lingüística del Cercle de Praga o dels mateixos codificadors del català modern. De fet, quan Uriel Weinreich publica la seva obra més coneguda l'any 1953, la seva bibliografia inclou 658 (!) referències especialitzades sobre bilingüisme i contacte de llengües, moltes d'elles provinents de les recerques sobre les nombroses minories lingüístiques, especialment alemanyes, d'Europa central i oriental. Pradilla (1998: 21) recorda que Hymes (1964) identificava tres «autèntics precedents de la sociolingüística»: l'escola anglesa, amb Malinowsky, Gardiner i Firth; la francesa, amb Meillet, Cohen, Sommerfelt, Benveniste i Levi-Strauss; i la nord-americana, amb Boas i Sapir. L'autor valencià hi afegeix, a més a més, l'Escuela de Madrid de Menéndez Pidal; l'alemanya amb neohumboldtians com Trier i Weisberger; i la russa d'inspiració marxista com B.A. Larin –que, d'altra banda, emprà el terme sociologia lingüística ja l'any 1928 (apud García Marcos 1999: 59).

la frontera entre les quals se situaria als anys 50-60 del segle passat. Segons aquests autors, el que hauria fet la sociolingüística a partir d'aquesta dècada hauria estat entrar en una segona fase de desenvolupament, això sí, especialment brillant als Estats Units. Durant aquesta segona fase s'haurien generat un seguit de perspectives d'estudi –variacionisme, etnografia de la comunicació, sociologia de la llengua, etc.– que, finalment, haurien esdevingut hegemòniques. Aquestes perspectives haurien mantingut relacions de coexistència, d'imbricació, de superposició amb les tradicions de recerca sociolingüística prèvies i/o paral·leles.²

En qualsevol cas, el cert és que els estudis centrats en la interrelació entre llengua i societat coneixen un progrés molt considerable a partir dels anys 50-60. Es tracta d'un progrés esperonat per la voluntat de donar resposta a unes necessitats socials i de recerca –com ara les derivades dels processos de descolonització, de l'impuls a l'ensenyament de minories ètniques i immigrades, de les campanyes d'alfabetització massives, de la irrupció dels mitjans de comunicació audiovisuals i les necessitats d'estandardització...– no ateses des d'altres perspectives científiques. El creixement de la recerca en aquest camp es deu a especialistes provinents de disciplines diferents:³ entre molts altres, podem assenyalar lingüistes com William Labov, Gaetano Berutto, Georges Lüdi o Hugo Baetens Beardsmore; antropòlegs com Dell Hymes o John Gumperz; sociòlegs com Joshua A. Fishman, Paul Bernstein o Lynn Williams; especialistes en política lingüística i dret, com Kenneth D. McRae, Jyotirindra Das Gupta, Albert Verdoodt, Jean Claude Corbeil i Bruno de Witte; demògrafs com Stanley Lieberman, John de Vries o Paul Levy; psicòlegs socials com Howard Giles; psicòlegs i pedagogs com Jim Cummins o William E. Lambert. Aquests i molts altres contribueixen a desenvolupar un camp de recerca riquíssim en transversalitats i en possibilitats d'interdisciplinarietat.

La multidisciplinarietat dels estudis que combinen llengua i societat constitueix un dels seus trets més interessants, per tal com possibilita una interdisciplinarietat cada cop més necessària en el camp científic. Ara bé, aquesta multidisciplinarietat genera una considerable dificultat a l'hora de definir la sociolingüística com a disciplina. Què és la sociolingüística, quines són les seves preguntes, els seus objectes de recerca, els seus

2. La qüestió que quedaria oberta i en la qual no entrarem aquí seria delimitar quins són els límits concrets de la primera etapa de constitució de la sociolingüística diferent dels mers antecedents i quins els seus veritables components.

3. La bibliografia sobre la qüestió és considerable. El lector català la trobarà desenvolupada amb cert detall pel que fa a les línies de recerca que conflueixen en la sociolingüística a Boix i Vila (1998: 13-43) o a Mollà (2002: 11-42).

mètodes de treball? Com s'estructuren els corrents de la sociolingüística? Es tracta d'un problema –un pseudoproblema?– que s'ha presentat i es continua presentant com una tasca de Sísif a la qual hom ha assajat de donar respostes diverses i, fins avui, mai prou satisfactòries. Així, com és sabut, alguns autors (el variacionisme en general, amb William Labov al capdavant) han cregut factible d'identificar la sociolingüística amb la lingüística –amb una lingüística “socialment realista”. D'altres, en canvi, han preferit descriure la sociolingüística com una disciplina autònoma i en certa manera paral·lela a la lingüística (com Aracil 1974 o, en un altre sentit i més recentment, Berutto 1995). En bona part –però no pas en el cas d'Aracil– aquests plantejaments parteixen implícitament o explícitament de la distinció entre una sociologia de la llengua, més sociològica, i una sociolingüística, eminentment lingüística; una oposició que remunta a les primeres dècades de la disciplina (veg. Fishman 1972; Grimshaw 1987), que fou reformulada per Fasold (1984, 1990) com a sociolingüística de la societat i sociolingüística de la llengua. Sens dubte, la indefinició dels límits de la sociolingüística pot presentar problemes de diversos ordres (com apuntava Calaforra 1999), però cal retre's a l'evidència que, ara com ara, la perspectiva dominant en l'àrea és la que concep la sociolingüística com l'estudi de la interfície entre la llengua i la societat (Coupland 2001):

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

to the priorities of linguistics itself. Interpreting sociolinguistics (...) as the study of “language in social life”, sociolinguistics theory has to work explicitly at the language/society interface and orient to both sides. (Coupland 2001: 5)

De fet, la indefinició pel que fa als continguts i als límits de la sociolingüística –que tan sols insinuem aquí– sembla que no s'esvaeix amb el temps, ans al contrari, es veu agreujada per un seguit d'altres factors. D'una banda, l'especialització i la segmentació dels sabers humans, empesos entre altres per la departamentalització imposada per les estructures docents i acadèmiques, han afavorit l'emergència i la institucionalització de disciplines antany subalternes. Probablement, els primers a reclamar un tracte en pla d'igualtat foren els etnògrafs de la comunicació: l'avenç dels plantejaments etnogràfics i microsociolingüístics féu que alguns autors suggerissin una classificació ternària en sociolingüística (estRICTa), etnografia de la comunicació i sociologia de la llengua (veg. Gimeno i Montoya 1989: 23-41). Però aquest camí ha continuat eixamplant-se amb la reivindicació d'autonomia, cada cop més ben establerta, d'una política i un dret lingüístics (veg. Pueyo i Turull 2001, Vernet [coord.] 2003),

una demografia de la llengua (de Vries 1997) o una psicologia social de la llengua o psicosociolingüística (veg. Azurmendi 2000), per esmentar-ne tan sols tres, a les quals cal afegir les noves interdisciplinarietats, com és el cas de la sociolingüística del gènere (Bergvall, Bing i Freed 1997).

D'altra banda, el desgast –científic o social– de determinades denominacions ha generat noves etiquetes i reubicacions acadèmiques. N'és bona mostra el fet que un rètol tan sociolingüístic com "Linguistic pluralism: policies, practices and pragmatics" pugui esdevenir el tema central de la 8a Conferència Internacional de... Pragmàtica (Toronto, juliol 2003); una pragmàtica, això sí, entesa «...in its widest sens as an interdisciplinary cognitive, social and cultural perspective».⁴ Tot plegat desemboca en una formidable profusió terminològica que sovint acaba desconcertant el lector, ja que hom constata que un mateix autor pot ser presentat adés com a sociolingüista, adés com a psicolingüista, adés com a especialista en ensenyament plurilingüe, adés com a psicòleg... i dur a terme treballs de demografia de la llengua. En aquest context, no resulta gens estrany que hom adopti solucions de compromís de natura bàsicament enumerativa, com ara l'adoptada a l'informe sobre "sociolingüística i pragmàtica" –el doblet no és gens gratuït– per l'Institut d'Estudis Catalans (Argente [dir.] 1997), que diferencia entre: sociologia de la llengua, planificació lingüística, psicologia social de la llengua, antropologia i etnografia lingüístiques, variacionisme, contacte de llengües, pragmàtica i interacció.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

En aquest context, ¿podem defensar que existeix una disciplina sociolingüística única amb uns objectius, unes metodologies, una tradició –un paradigma propi, si ho volem en termes kuhnians? Descartat el joc de mans de fer equivaldre sociolingüística a una sola de les tradicions que s'hi aixopluguen (com fóra afirmar sociolingüística = variacionisme) per inoperant –on quedarien, doncs, la immensa majoria dels qui diuen exercir la sociolingüística?–, la possibilitat de definir la sociolingüística com a disciplina única esdevé, com a mínim, problemàtica. Figueroa (1994) va mostrar la impossibilitat de fer-ho ni que sigui per a tres corrents tradicionals bàsics (variacionisme, etnografia de la comunicació i sociolingüística interaccional). Aparentment, renunciava ja de bell antuvi a incloure-hi la sociologia de la llengua de Fishman. En la mesura que s'accentua el procés d'especialització, tot fa pensar que les complexitats de l'empresa creixeran de cara a un futur, i que més que a un marc teòric comú, a allò que la sociolingüística hauria d'aspirar és a un conjunt de principis programàtics suficients per a tota la sociolingüística (Coupland 2001: 7).

4. Extret de l'anunci a *Pragmatics*, 2002: 389.

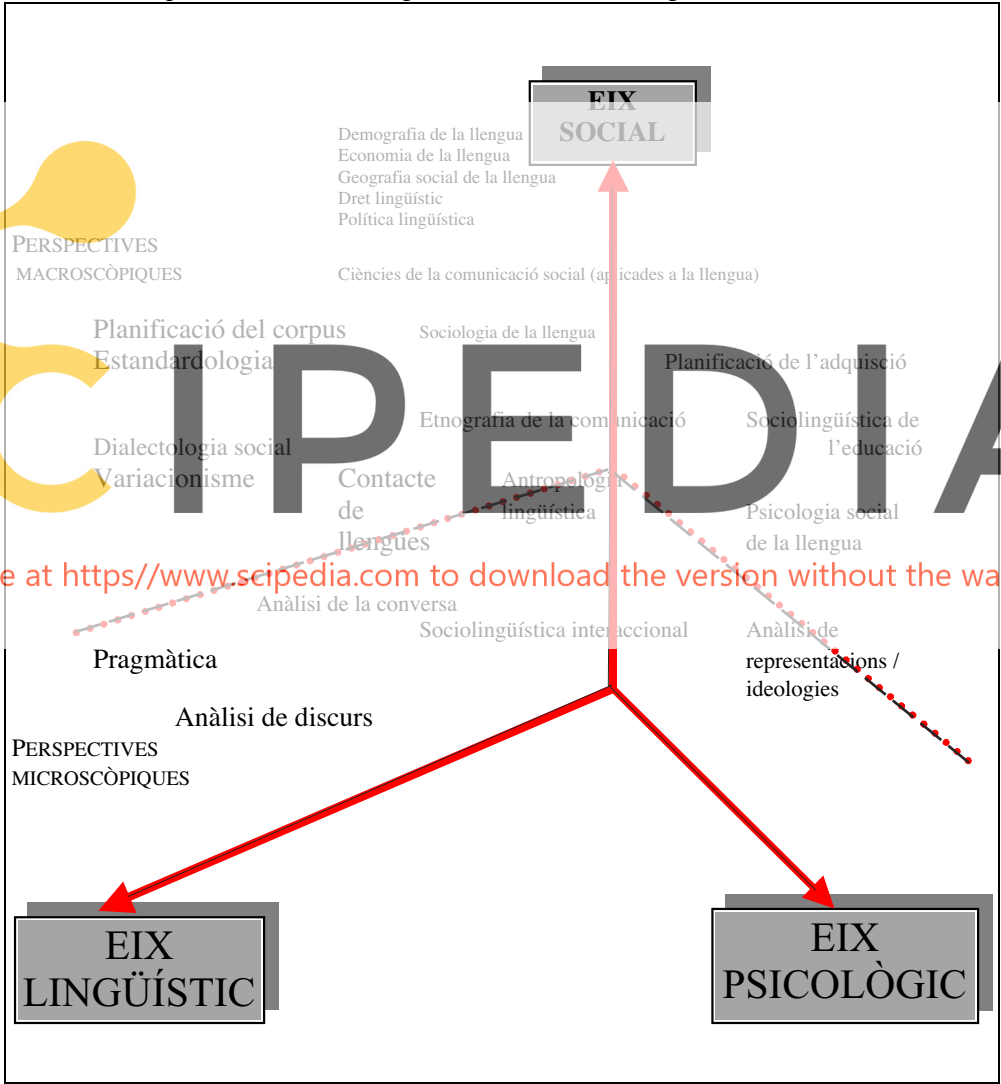
Atès que el nostre objectiu aquí no és establir els límits de la sociolingüística, sinó identificar els ponts existents entre les diverses disciplines que s'hi donen cita, podem permetre'ns de conceptualitzar els estudis de llengua i societat com un ampli espai de recerca definit per tres grans eixos de coordenades: un eix lingüístic, un eix social i un eix psicològic (vegeu figura 1). En aquest espai, que és el que considerarem sociolingüística en sentit lat, s'ubiquen un bon nombre de disciplines i corrents amb objectius, perspectives, tradicions acadèmiques i metodologies diferents. La posició⁵ de cada disciplina en aquest espai s'establiria en funció del pes que atorga als factors lingüístics, socials i psicològics; òbviament, tant els límits com les coordenades expressats a la figura serien orientatius i, en la pràctica, fluids i mòbils.

Una perspectiva com aquesta presenta alguns avantatges de cara als nostres propòsits. Per començar, concebre l'espai de recerca de manera fluida permet entendre amb certa comoditat les dificultats de delimitació estricta de la sociolingüística –i d'aquesta en relació amb la lingüística, la sociologia, l'antropologia, etc. En segon lloc, aquesta perspectiva allibera la sociolingüística de certa servitud etimològica, ja que explicita que el formant socio- remet a societat i no tan sols a sociologia. Aquest canvi, aparentment menor, recorda la necessitat de considerar les aportacions del conjunt de les ciències socials –la demografia, el dret, la politologia, la geografia, etc.– a l'empresa sociolingüística. L'esquema resulta també útil en el sentit de palesar la importància dels factors psicològics i mentals per a la recerca del binomi llengua i societat.⁶ En un altre sentit, aquesta representació de l'espai de recerca sociolingüístic, almenys en la seva formulació actual, no postula jerarquies entre les disciplines, els corrents i les escoles –però alhora permet emprar, amb relativa comoditat, uns termes genèrics com sociolingüística de la llengua, sociolingüística de la societat i psicosociolingüística. D'altra banda, és ben possible que un gràfic com aquest permeti una millor comprensió de la relació entre disciplines al si de la sociolingüística, per tal com suggereix proximitats i llunyanies entre corrents que de vegades es corresponen a la realitat mentre que en altres casos disten molt d'haver-se materialitzat.

5. El cos de la lletra no avalua la importància de cap corrent, sinó la proximitat a cadascun dels eixos.

6. Sigui per tradició, sigui per raons epistemològiques més complexes, l'estatus de l'eix psicològic en la sociolingüística no és ben bé el mateix que els dels altres dos, ja que si bé la combinació de les dimensions social i lingüística és imprescindible per parlar de sociolingüística, la dimensió psicològica ha de combinar-se necessàriament amb les altres dues alhora per poder parlar pròpiament de sociolingüística; altrament ens trobem davant de psicologia social (no lingüística) o de psicolingüística (no social). Ara bé, creiem, com tan bé mostra Bastardas (1996), que els avantatges d'incorporar explícitament els components mentals i cognitius a l'estudi sociolingüístic depassen de molt els inconvenients que puguin generar.

Gràfic 1. L'espai de recerca de llengua-i-societat o sociolingüística en sentit lat

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Tot i creure-la útil, no se'ns escapen algunes de les limitacions d'aquesta proposta. La figura imposa una perspectiva sincrònica, per la qual cosa cal recordar la importància de la perspectiva diacrònica per a cadascun dels corrents i disciplines assenyalats. D'altra banda, la figura no permet visualitzar cap nucli dur de la sociolingüística: el variacionisme, per exemple, hi queda molt allunyat de la sociologia de la llengua o la sociolingüística interaccional. És clar que, de fet, potser aquesta distància respon al fet, ja apuntat anteriorment que, efectivament, aquestes disciplines són irreductibles a una única matriu.

1.2 INTERDISCIPLINARIETAT I MULTIDISCIPLINARIETAT EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA

Queda clar, doncs, que la sociolingüística és una empresa amb una forta vocació interdisciplinària. L'objecte de recerca llengua-i-societat demana una posada en comú d'objectius, metodologies, pressupòsits de recerca, etc. Ara bé, fins a quin punt els esforços en aquest sentit han aconseguit depassar l'estadi de la multidisciplinarietat més aviat aïllacionista?

En termes internacionals, la resposta sembla més aviat negativa. Tot i el creixement de la recerca sociolingüística en general, l'estanqueïtat entre disciplines sembla senyorejar aquest camp d'estudi. L'any 1992, Glyn Williams denunciava que la manca de formació sociològica dels (socio)lingüistes desembocava en una acceptació acrítica i inconscient de models de societat estructuralfuncionalistes. L'any 2001, com veïem a la citació inicial, Joshua A. Fishman insistia en aquesta llacuna; i encara afegia:

Com a resultat, la sociologia encara no coneix el que s'està fent en sociolingüística. La ciència política tampoc ho sap. L'únic altre camp que sap de la sociolingüística és l'antropologia, perquè, fonamentalment, la lingüística antropològica i la sociolingüística estan molt pròximes perquè almenys en algun angle van juntes (en l'angle del treball de camp). (Fishman 2001: 283).

Certament, la recerca en sociolingüística sovint s'ha estintolat en referents teòrics sociològics poc explícits i, en bona mesura –per dir-ho amb Coupland (2001)– suaus (“bland”), i sovint ha mostrat un eclecticisme teòric i metodològic que deu fer esborronar més d'un sociòleg ortodox. Nogensmenys, també és cert que aquest mateix agnosticisme, conjugat amb l'aferrament a l'anàlisi de dades empíriques, han estalviat a la sociolingüística dogmatismes innecessaris en qüestions teòriques i metodològiques. Es tracta d'un atot que li ha permès situar-se en una posició envejable a l'hora d'acostar-se –i de contribuir, eventualment– a models integradors que intenten superar les

limitacions tant de les perspectives socioestructurals com de les basades en l'acció racional (veg. Boix i Vila 1998, cap. 4; Coupland 2001: 13).

D'altra banda, les paraules de Fishman citades anteriorment posen de manifest que la insuficient contribució a la interdisciplinarietat no ha estat exclusiva de les perspectives més lingüístiques. Les (altres) ciències socials tampoc han estat capaces de construir ponts d'entesa amb les ciències del llenguatge. Una incapacitat que Florian Coulmas sintetitza amb encert:

Thus, some of the difficulties that stand in the way of a convincing sociolinguistic theory stem from the fact that sociologists take language for granted rather than as an object of theorizing and at the same time fail to furnish a social theory to which a theory of language can be easily linked. (Coulmas 1997: 5)

Aquesta escassa relació amb les ciències del llenguatge constitueix un obstacle formidable a la construcció dels principis teòrics per a l'estudi de la llengua i societat que puguin considerar-se comuns, com a mínim, al que podria considerar-se el nucli dur de la sociolingüística. Per a dir-ho amb altres mots, «sociological dealings with language have not produced a theory of language use in social contexts any more than linguistics has» (Coulmas 1997: 5). I no és pas que faltin les possibilitats per a la interdisciplinarietat produïda per a totes bandes (veg. Coulmas [ed.] 1997; Coupland, Sarangi i Candlin [eds.] 2001). En qualsevol cas, el que sembla innegable és que les responsabilitats d'aquestes mancances semblen, doncs, generosament repartides entre tots els sectors interpel·lats.

Fins a quin punt el retret de falta d'interdisciplinarietat també és aplicable a la recerca produïda als territoris de llengua catalana? La desclosa dels estudis sociolingüístics al nostre país va anar envoltada de crítiques virulentes a la manca de sensibilitat social de la filologia tradicional (cf. Aracil 1974, 1975). Cal no oblidar que la gran majoria dels seus impulsors inicials—com ara el mateix Lluís Vicent Aracil, Rafel Lluís Ninyoles, Francesc Vallverdú, Miquel Siguan, Modest Reixach, etc.—no provenien pas de les ciències del llenguatge, i que la presència de no lingüistes en la sociolingüística catalana és més que remarcable al llarg de la seva història.⁷ La interdisciplinarietat era, si més no a priori, especialment esperable al nostre país.

7. Boix i Vila (1998: 33-43) sintetitzen aquesta història. Vallverdú (1998), i Bañeres i Leprêtre (2002) hi aporten visions complementàries i/o alternatives.

Fins a quin punt, doncs, aquestes expectatives s'han vist acomplertes? Aquest serà l'objectiu que ens ocuparà al llarg dels pròxims apartats. Procurarem aportar elements que permetin valorar quina ha estat l'aportació de cadascuna de les altres ciències socials fetes al domini català a la construcció d'una sociolingüística interdisciplinària.

Òbviament, aquí no es tracta de fer un inventari exhaustiu de totes les contribucions a l'estudi de la llengua i la societat provinent de cadascuna de les disciplines implicades. Aquesta seria una tasca inabordable en un espai com aquest. El que pretenem és identificar les principals tendències en el transvasament interdisciplinari, i assenyalar així tant els ponts que s'han anat bastint com els valls que, com si es tractés de fortificacions, s'han anat excavant entre corrents i disciplines. Esperem que una revisió d'aquesta mena incentivarà una cooperació interdisciplinària que, ara com ara, presenta insuficiències més que destacables.

El nostre treball se centra en la sociolingüística sincrònica: aquí no abordarem les aportacions de la història a la sociolingüística històrica i la història social de la llengua. D'acord amb l'organització d'aquest volum, també n'hem exclòs tant la sociolingüística de base lingüística i filològica com la de base jurídica i política, per bé que puguem fer-hi algunes referències més o menys escadusseres. Pel que fa als materials de base, ens hem centrat en els llibres i articles publicats i d'àmplia difusió entre els especialistes; d'acord amb el nostre objectiu d'identificar transversalitats, hem exclòs de la nostra revisió pràcticament tota la literatura grisa, així com les tesis no publicades, ja que ambdós formats difícilment traspassen el coneixement de cercles molt reduïts.

2 INTERDISCIPLINARIETAT I MULTIDISCIPLINARIETAT EN LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

2.1 LES CIÈNCIES SOCIALS EN L'APARICIÓ DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

La sociolingüística catalana primerenca apareix als anys 60 en un marc en què diferents perspectives d'entendre la realitat social –jurídica, sociològica, històrica i també lingüística i filològica– s'entrellacen i combinen plantejaments sincrònics i diacrònics. D'alguna manera, podem parlar d'interdisciplinarietat ni que sigui pel fet que, en aquell moment, el procés d'especialització i departamentalització es trobava encara en un procés embrionari, en uns centres universitaris que facilitaven la

coexistència acadèmica i fins i tot física d'estudiants i professorat de tot el ventall de disciplines acadèmiques.

Una part molt considerable dels antecedents de la sociolingüística catalana està formada per obres i autors que aborden la realitat política, social, econòmica i també lingüística del país des de perspectives filosòfiques i històriques, com ara Josep Ferrater Mora amb la seva *Les formes de vida catalanes*, Jaume Vicens Vives amb *Notícia de Catalunya* (1954) i, molt especialment, Joan Fuster amb *Nosaltres els valencians* (1962).⁸ El fet que aquests autors encara avui siguin reivindicats per la sociologia catalana com a antecedents propis (*cf.* Solé 2002: 281) permet entendre per què als Països Catalans –i a diferència del que s'ha esdevingut a nivell internacional– la sociologia sí que jugà un paper determinant en la gènesi de la sociolingüística.

És ben sabut que la sociolingüística catalana naixent se centrà en l'estudi –històric i assagístic– del plurilingüisme social, bàsicament als territoris de llengua catalana (veg. Vallverdú 1980). Algunes de les constants de la sociolingüística d'aquest període poden considerar-se aportacions d'origen *grosso modo* sociològic:

- L'interès per l'ús de la llengua i les normes socials que el regulen, és a dir, la concepció de la llengua com a pràctica social. Aracil (1975) arriba a plantejar que la sociolingüística es defineix com l'estudi de l'ús de l'idioma, per oposició a l'estudi de l'estructura, propi de la lingüística.⁹

- La preocupació per analitzar les ideologies aparellades amb els usos i els canvis en els usos.

- La consciència de la rellevància de la dimensió col·lectiva, social i també política, de les llengües.

A aquestes constants podem sumar-n'hi una altra: la rellevància atorgada a la dimensió diacrònica de la llengua. Aquesta no és una característica ni universal¹⁰ ni exclusiva de les ciències socials, i coincideix amb els plantejaments de diversos corrents

8. Aquests serien antecedents. Posats a triar la primera obra que ja cal catalogar de "sociolingüística" catalana, *Les cultures minoritàries europees de Jordi Ventura* (1963) és una de les millors candidates.

9. A banda de raons externes com ara la peremptorietat d'analitzar altres aspectes més crucials per a la supervivència de l'idioma, és possible que el desinterès per la dialectologia social en la història de la sociolingüística catalana es degui en part a la insistència en l'ús per davant de l'estructura.

10. Així, la perspectiva històrica de la sociolingüística catalana reinterpreta la noció de diglòssia que la sociolingüística internacional s'entestava a veure en termes sincrònics i estructural-funcionalistes (Ferguson 1959, Fishman 1963).

de la lingüística, com la lingüística històrica o la dialectologia. Tanmateix, resulta rellevant ací per tal com els corrents lingüístics hegemònics del moment propugnaven, precisament, un enfocament estrictament sincrònic de l'estudi de la llengua.

Les constants assenyalades acabaran amaran la totalitat del camp de recerca de la sociolingüística catalana, i per tant es traslluiran en el tractament dels objectes d'anàlisi abordats: en l'anàlisi ideològica i sociològica del bilingüisme, en l'estudi del procés de substitució del català pel castellà i el francès, en l'ús, la crítica i la reinterpretació del terme diglòssia, en el plantejament de la immigració al·loglota, etc. De fet, aquestes constants acabaran tenint efecte fins i tot en els aspectes més lingüístics com ara la codificació de la llengua, afavorint per exemple l'extensió de conceptes com llengua estàndard –una noció acostada, si més no en principi, a l'ús.

El resultat més rellevant de la sociolingüística catalana del període antifranquista serà la conceptualització del procés de canvi social que representa la substitució lingüística, així com el seu capgirament o normalització, en una proposta teòrica que coneixem com model del conflicte lingüístic.¹¹ Aquest model sintetitza en bona mesura les constants apuntades anteriorment: intenta explicar un procés històric de canvi de normes d'ús en el marc d'unes relacions socials, polítiques, econòmiques, entre grups humans. Per fer-ho se serveix, entre altres coses, de diversos conceptes d'anàlisi del marc ideològic (per exemple, el bilingüisme com a mite, l'autoodi). El model del conflicte posa en relació la dimensió social (les funcions de la llengua), la dimensió ideològica, i la dimensió més lingüística (els fenòmens que afecten el corpus), i té una aplicació política: les polítiques de normalització lingüística.

Aquest no és el lloc adequat per a fer una valoració *in extenso* de la sociolingüística catalana del període antifranquista ni del model del conflicte lingüístic.¹² Ara bé, des

11. Aracil 1966, 1968, 1982, 1983; Ninyoles 1969, 1971, 1972). Vegeu-ne una síntesi a Mollà i Palanca 1987, cap. 4 i 5. Mollà (2002) n'és la formulació més recent a l'hora d'escriure aquestes línies. Caldria evitar la percepció que el model del conflicte lingüístic fou formulat d'una vegada per totes i romangué estàtic de manera indefinida. Ben al contrari, es tracta d'una proposta sumativa a la qual s'aniran afegint elements de mica en mica, la qual cosa el farà alhora més ric i menys unificat. De fet, des de la seva formulació inicial ja aparegueren diferències notables entre els diferents autors, algunes de les quals arribaven a ser substancials: si més no en el seu primer estadi –que, paradoxalment, proporcionà el terme "conflicte lingüístic" (Aracil 1965), es tracta d'un model que en termes sociològics no es pot considerar pròpiament conflictivista (cf. Ninyoles 2001: 19). No és fins la interpretació del mateix Ninyoles (1969) que el conflicte lingüístic passa a ser entès com una forma de conflicte social. Aquesta serà la concepció que prevaldrà finalment.

12. Vegeu, entre altres, Vallverdú (1980), Kremnitz (1990), Boyer (1991), Romaní i Bañeres (1994), Boix i Vila (1998: cap. 7), Leprêtre i Bañeres (2002).

del punt de vista que ens interessa aquí, no es pot passar que aquest és el moment en què les fronteres interdisciplinàries seran més fluides. També serà el període en què el component sociològic assolirà més pes en la configuració de la disciplina. Perquè ben aviat les coses començaran a canviar.

2.2 L'EVOLUCIÓ DES DELS 80: TRETS PRINCIPALS

L'evolució de la sociolingüística als països de llengua catalana a partir dels 80 es produeix enmig d'un seguit d'esdeveniments històrics que han afectat profundament totes les ciències socials. D'una banda, arran de la caiguda de la dictadura franquista van desplegant-se els diferents sistemes autonòmics als diferents territoris catalanòfons de l'Estat Espanyol, amb totes les seves repercussions en el camp de la llengua: la institucionalització de polítiques lingüístiques més favorables al català, la disponibilitat de més recursos per a la recerca, la diversificació i l'assuaujament del caràcter militant de la sociolingüística (veg. Boix i Vila 1998: 38-43). D'altra banda, cal tenir ben present que les bases del coneixement sociològic en general es veuen profundament trasbalsades per les transformacions ocasionades tant per l'ensorrament del bloc soviètic de finals dels 80 com pels canvis econòmics, polítics i sociodemogràfics generats per la mundialització i les noves tecnologies de la informació i la comunicació dels 80 i sobretot els 90. En aquest context de transformació profunda, la sociolingüística, com la resta de les ciències socials, també ha anat desprenent-se de moltes certeses, de moltes rutines ideològiques i de moltes fórmules discursives i, en bona part, ha anat deixant enrere les posicions més conflictivistes per instal·lar-se en pensaments molt més febles.

Entre els canvis que afecten la sociolingüística catalana durant les dues darreres dècades, n'hi ha tres que ens interessen especialment aquí per tal com modifiquen les relacions entre els corrents i disciplines:

- a) La multiplicació i la dispersió de les perspectives de treball
- b) El retraïment alingüístic.
- c) El distanciament entre els dos nuclis principals de producció teòrica i aplicada: el Principat i el País Valencià.

2.2.1 La multiplicació de les perspectives

Les tres darreres dècades són el moment d'independència acadèmica de bona part de les ciències socials als Països Catalans (cf. Lluís [coord.] 2002). Com la resta de disciplines, els estudis de sociolingüística s'expandeixen, reformulen els plantejaments anteriors i incorporen noves perspectives d'estudi i de treball. Apareixen nous corrents i nous rètols: la sociologia de la llengua es dispersa en demolingüística, dret lingüístic, política lingüística, planificació lingüística, antropologia de la llengua, etc. Però aquesta dispersió, que en molts casos es deriva tan sols d'una estructura acadèmica fortament departamentalitzada, acaba repercutint negativament en la interdisciplinarietat. De fet, fora dels Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, concebuts per proporcionar un coneixement aprofundit de la realitat dels Països Catalans des d'una perspectiva interdisciplinària que combina diverses ciències humanes i socials (<http://portalcat.univ-perp.fr/estudicat/index.htm>), els diversos ensenyaments universitaris que inclouen alguna mena d'introducció a l'estudi de la llengua en societat a les universitats del domini català ho fan com a opció col·lateral, més aviat en forma d'assignatura optativa.

I és que a partir dels darrers 70 la sociolingüística entrarà a les universitats en forma d'assignatures a diversos ensenyaments, però amb ritme i profunditat desiguals segons el cas. La incorporació serà força més ràpida i de més abast a les facultats de filologia, especialment als departaments de filologia catalana, on aviat s'arribaran a consolidar places de professors titulars i, ulteriorment, de catedràtics. En canvi, el procés serà molt més feble i lent a la resta d'ensenyaments (sociologia, antropologia, dret, etc.), en què les assignatures corresponents només assoliran una presència marginal i rarament consolidaran places docents.¹³ Aquest desequilibri, que s'ha mantingut fins avui dia, s'anirà traduint en un increment percentual de sociolingüistes de formació lingüística per damunt de la resta de perfils acadèmics.

L'aparició d'uns poders públics disposats a invertir alguns diners en llengua i en recerca sociolingüística també introduirà canvis significatius (veg. Argente [dir.] 1997). Gràcies als recursos disponibles, la recerca empírica coneixerà una relativa desclosa arreu del territori –una desclosa que s'aturarà al País Valencià amb l'arribada al poder de la dreta secessionista del PP i UV. Però, en general, s'eixamplarà el ventall de

13. Val a dir que la primera càtedra de sociologia a València, creada l'any 1974, incorpora sensibilitats prou acostades a la sociolingüística, com ara la de Josep Vicent Marquès i Josep Damià Molla.

possibilitats de recerca empírica i s'obriran noves vies de treball per a la sociolingüística: enquestes d'opinió, tasques demogràfiques, assessorament lingüístic als nous mitjans de comunicació en català, planificació i dinamització lingüístiques, etc. Aquestes tasques aplicades permetran superar l'estadi assagístic que havia caracteritzat la sociolingüística antifranquista, i posar a prova algunes de les hipòtesis sostingudes anteriorment. Generaran, a més, una dicotomia no sempre fàcil de superar entre els sociolingüistes acadèmics—bàsicament professorat universitari i investigadors doctorals—i professionals de la sociolingüística—sobretot tècnics de normalització i treballadors de serveis de català. Els interessos i prioritats dels dos col·lectius no sempre seran coincidents.

2.2.2 El retraïment de la recerca sobre llengües: l'alingüisme de les ciències socials

El ritme i el grau diferents d'incorporació a la universitat insinua un altre fenomen d'importància a l'hora de comprendre l'evolució de la sociolingüística catalana actual. Potser sorprenentment, les variables idiomàtiques esdevenen absents de —la gran majoria?— d'estudis sociològics, antropològics, polítics, demogràfics, etc. En la teoria o en la pràctica, per a molts investigadors del nostre país, la llengua no juga cap paper a l'hora d'entendre la nostra societat, en una perspectiva d'estudi que podem qualificar d'alingüístic. N'hi haurà prou amb un exemple recent: en el clima d'alingüisme imperant, una revista de prestigi científic pot publicar un interessant dossier sobre Barcelona,¹⁴ la metròpoli amb percentatges de coneixement i ús de dues llengües més elevat de tot el continent europeu, abordant les qüestions demogràfiques, urbanístiques, econòmiques, sociològiques, laborals, de transports, ètniques, musicals, polítiques... sense fer cap referència a qüestions lingüístiques.¹⁵ Es tracta d'una absència que no pot deixar de colpir qualsevol observador mínimament familiaritzat amb realitats urbanes comparables, com ara Brussel·les o Montreal. El més greu del cas és que, lluny de constituir una excepció, l'alingüisme és avui la norma en les ciències socials catalanes. I és que, de fet, els científics socials catalans obliden la sociolingüística —de fet, obliden la llengua— fins i tot quan reivindiquen la interdisciplinarietat com a requisit per analitzar fenòmens impossibles d'entendre sense fer consideracions idiomàtiques:

14. Roca [coord.] 2003 «L'atracció de Barcelona. Migracions del segle xx»

15. Llevat d'una citació, sorprenentment no desenvolupada, d'un testimoni: «El tema del catalán y el castellano es cada vez más delicado, sobre todo en el cinturón de Barcelona» (Botey 2003: 48).

Per això, reivindico la interdisciplinarietat en ciències socials com a actitud imprescindible per analitzar i intervenir sobre determinats fenòmens col·lectius. Per exemple, tots els debats sobre la revisió de l'Estat de benestar o sobre la seva crisi, sobre l'impacte de les noves migracions, sobre l'efecte de les tecnologies de la informació i la comunicació, sobre el paper polític i social dels mitjans de comunicació, ¿poden ésser empreses de forma constructiva sense tenir en compte alhora les contribucions de l'economia, la sociologia, la ciència política, el dret, la psicologia social o la comunicació social? (Subratllat nostre) (Vallès 2002: 326).

Com explicar aquest alingüisme de les ciències socials als Països Catalans? En el seu insubstituïble *Banal Nationalism*, Michael Billig (1995) fa notar que els científics socials arreu del món han dedicat poquíssims esforços a la comprensió dels fets nacionals; Billig ho atribueix al fet que aquests científics, com la resta de ciutadans, han interioritzat el marc de l'estat nació, els seus rituals i les seves servituds fins al punt de no parar-hi esment. Ara bé, com és possible que aquest mateix fenomen es produeixi als territoris de llengua catalana, on les tensions lingüístiques i nacionals són paleses fins i tot per als llecs? Hi ha diversos factors que hi ajuden, tots ells mereixedors d'una anàlisi aprofundida que no podem emprendre aquí. Entre el més importants hi hauria segurament el fort ascendent de la sociologia francesa –poc amiga d'interessar-se per fenòmens ètnics i lingüístics, a diferència de la dels EUA– sobre la catalana; la inserció de la sociologia i les ciències socials catalanes en general en el marc acadèmic espanyol, més aviat refractari a aquesta mena de consideracions; la voluntat dels mateixos científics socials d'insistir en la concepció de cadascun dels territoris de llengua catalana com “un sol poble” per damunt de les diferències lingüístiques; o les reticències ideològiques envers un tema, el de la llengua, percebut com a “nacionalista (català)”, un prejudici que, enmig de l'oasi nostrat, apareix com a no pertinent per a qui se situa en una altra òrbita política. Sigui com sigui, el cert és que en la majoria de les ciències socials del país, la llengua ha quedat relegada a un espai marginal fins i tot a l'hora de parlar de diversitat cultural.

El retraïment alingüístic no serà privatiu de cap territori específic, però serà molt més accentuat al nord que al sud de la Sènia. Al País Valencià, l'existència del secessionisme blaver sembla haver afavorit certa interdisciplinarietat amb una presència més transversal de les qüestions de llengua. Així, en tractar del blaverisme, al costat dels sociolingüistes de formació lingüística, hi trobarem una nodrida nòmina de sociòlegs, historiadors, antropòlegs, i altres científics socials. I és que l'existència d'un fenomen de populisme xenòfob basat en argumentacions pseudolingüístiques constitueix una amenaça de primer ordre per a la mateixa convivència civil valenciana; vulgues que no,

una amenaça d'aquestes característiques deu forçar els acadèmics a tenir molt més presents les qüestions sociolingüístiques en l'anàlisi de la societat valenciana.

2.2.3 El distanciament entre Catalunya i el País Valencià: consens i conflicte en la sociolingüística catalana

Allarg dels anys 80 i 90 es produirà certa bifurcació de camins en la sociolingüística produïda al nord i el sud de la Sènia, una bifurcació que afectarà també la sociolingüística de la resta del territori de manera més irregular. Les diferents evolucions polítiques hi tenen molt a veure, però seria excessivament simplista d'establir una relació de causa-efecte entre color del govern i orientació de la disciplina. D'altres factors intervenen decisivament en aquesta qüestió.

A Catalunya, governada per un govern catalanista liberal-democr cristià, guanyaran terreny unes perspectives que cercaran de construir una política lingüística de consens entre les forces majoritàries al país. Com a resultat, hom maldrà per reduir les dimensions socialment més conflictives de la concurrència entre català i castellà,¹⁶ fins al punt que el rètol "conflicte lingüístic" acabarà retirat de circulació en el discurs públic. Irònicament, el terme serà recuperat de manera ocasional a partir dels 90, precisament per tal de negar-ne l'existència.¹⁷

Mentrestant, al sud de la Sènia es viuran les successives fases de la batalla de València i els seus epígons. En un context governat sistemàticament per partits d'obediència espanyola reticents –si no hostils– envers el catalanisme, i en un marc d'avenç dels plantejaments secessionistes entre les elits polítiques, la sociolingüística valenciana mantindrà un to molt més crític i combatiu amb les institucions. En una societat molt més fracturada, els plantejaments conflictivistes mantindran bona part de la seva vigència.

16. Tot i que sens dubte alguns autors han apostat per aquesta via, és força discutible que els plantejaments estructural-funcionalistes hagin esdevingut majoritaris en la sociolingüística principatina durant aquest període com ha suggerit recentment algun autor (Ninyoles 2001). Certament, s'ha abandonat el terme conflicte lingüístic per referir-se a les relacions interlingüístiques dins de Catalunya, però no s'ha abandonat de manera majoritària certa consciència d'imposició i la tensió en relació amb la política lingüística amb l'exterior, i els sectors catalanistes han mantingut enormes reticències envers nocions com bilingüisme.

17. Resulta irònic que els únics col·lectius que apareixeran a l'opinió pública defensant l'existència d'un conflicte lingüístic a Catalunya, de vegades amb referències explícites a Ninyoles, seran els moviments etnolingüístics hispanocastellans (cf. Fòrum Babel 1999).

2.3 ELS MARCS DE TROBADA I D'INTERRELACIÓ PER A LA SOCIOLINGÜÍSTICA DELS PAÏSOS DE LLENGUA CATALANA

Si el report de l'Institut d'Estudis Catalans (Argente [dir.] 1997) ja palesava l'escassa interconnexió entre els sociolingüistes de formació lingüística, la desconnexió s'agreuja quan alcem l'esguard per abastar la sociolingüística en sentit més ampli. De fet, no són gaires els punts de trobada que fomentin veritablement la interrelació entre els diversos col·lectius de sociolingüistes. Més enllà de la tasca d'institucions com el Grup Català de Sociolingüística (<http://www.sociolinguistica.org/>), el Seminari de Sociologia de València, o el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació de la UB (<http://www.ub.edu/cusc/>), el cert és que no sovintegen les oportunitats d'interacció més regular. Així, cap de les Xarxes Temàtiques existents no han aconseguit –no s'ho ha plantejat, de fet– aplegar tots els qui es dediquen a la recerca en aquest camp: la Xarxa “Variació en el Llenguatge: Dialectologia, Sociolingüística i Pragmàtica” (<http://www.ub.es/lincat/xtvl/>) es mou en una òrbita essencialment lingüística; la “Xarxa d'Estudis del Discurs” (<http://www.upf.es/dtf/xarxa/pral.htm>) s'ha cenyit a enfocaments microsociolingüístics i discursius; la Xarxa Temàtica “L'Educació Lingüística i la Formació d'Ensenyants en Situacions Multiculturals i Multilingües” (<http://www.ub.es/ice/portaling/seminari.htm>) se centra en aspectes d'ensenyament i antropologia de la llengua de comunitats immigrades.

Entre les ocasions més consolidades d'interacció, un dels fòrums més concorreguts i interdisciplinaris és el generat per les Trobades de Sociolingüistes organitzades per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya;¹⁸ val a dir, però, que la seva dependència oficial i la seva orientació cap a la política lingüística de normalització no acaben d'atreure els sociolingüistes més lingüístics ni els d'orientació més psicològica. Els Seminaris de Sitges Llengües i Educació de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, per contra, se circumscriuen als professionals que treballen en l'ensenyament (veg. Perera, J. [ed.] 2001), mentre que les Jornades de Llengua i Immigració de Girona se circumscriuen a professionals de l'ensenyament plurilingüe. Al País Valencià, la resposta de la societat civil i acadèmica

18. Les referències de les actes d'aquests congressos, publicades pel Departament de Cultura, són fàcilment accessibles al Centre de Documentació de l'Institut de Sociolingüística Catalana (<http://cultura.gencat.es/llengcat/socio/centre.htm>).

ha pogut consolidar les Jornades de Sociolingüística¹⁹ i superar el veto imposat per les autoritats locals del PP –això sí, a costa d'un trasllat d'emplaçament. Per contra, i malgrat els esforços meritoris dels seus organitzadors, les sessions de Sociologia de la Llengua dels Congressos Catalans de Sociologia²⁰ semblen patir problemes per a atreure sociolingüistes d'altres filiacions.

És potser en el camp de les publicacions on més possibilitats d'interrelació es produeixen en la sociolingüística catalana. Hi ha en el mercat un seguit de revistes que permeten la difusió de la recerca i les activitats sociolingüístiques²¹ –*Treballs de Sociolingüística Catalana* del Grup Català de Sociolingüística; *Llengua i Dret*, de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya; *Llengua i Ús* i l'electrònica *Noves SL*, de la Direcció General de Política Lingüística; a banda d'altres que aborden temes sociolingüístics amb certa regularitat, com *L'Espill* o *Idees*. Aquestes jornades són, a més, el motor d'una de les iniciatives més reeixides d'interdisciplinarietat en el nostre camp: la col·lecció La Graella, de l'Editorial Bromera, un exemple de com combinar recerca i difusió des de la iniciativa privada.

2.4 LES PRINCIPALS APORTACIONS DE LES DIFERENTS DISCIPLINES SOCIALS DELS PAÏSOS CATALANS A LA SOCIOLINGÜÍSTICA ACTUAL

2.4.1 Les aportacions de la demografia

La recerca demogràfica més primerenca als Països Catalans té una innegable dimensió sociolingüística *avant la lettre*, expressada en l'interès per a conèixer els efectes de la immigració en l'evolució demogràfica del país (per exemple, en Vandellòs 1935a, 1935b). De fet, l'estudi de les immigracions presents i passades ha tingut un pes més que significatiu en la formació de la moderna demografia catalana –com testimonia el fet que s'hi hagin dedicat àmpliament dos dels seus principals exponents i impulsors, Jordi Nadal (Nadal i Giral 1966) i Anna Cabré (1999).²² Una part de la

19. Una selecció de les quals ha estat editada per Toni Mollà a la col·lecció La Graella de Bromera.

20. Vegeu-ne les actes a <http://www.iec.es/institucion/societat/ACSociologia/Publicacions/Revistes/revistesACS.htm>.

21. A la pàgina web ja citada del CUSC trobareu un enllaç directe i actualitzat a les adreces d'aquestes revistes.

22. President i directora, respectivament, del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (<http://www.ced.uab.es/Cata1.html>).

recerca contemporània en demografia catalana s'ha ocupat precisament de rebatre l'afirmació de Vandellòs segons la qual Catalunya seria un "poble decadent" i amenaçat de desaparèixer a causa d'unes taxes de natalitat tan baixes que el forçaven a recórrer sistemàticament a la immigració (Cabré 1999). És en aquesta recerca on trobem a més un dels conceptes més àmpliament difosos en la conceptualització demolingüística del país: la noció del sistema català de reproducció (o, més recentment, sistema complex de reproducció; veg. Cabré 2003), és a dir, la idea que la immigració constitueix no pas un accident ocasional sinó una via estructural i històrica per al creixement demogràfic de Catalunya.

Malgrat aquests antecedents, i malgrat que la recerca sobre la població catalana s'ha desenvolupat àmpliament al llarg de les darreres dècades, la ciència demogràfica catalana s'ha desenvolupat d'esquenes a la llengua. Una mostra serà prou eloqüent en aquest sentit. Sobre 182 publicacions aparegudes entre 1984 i 2000 a la col·lecció Papers de demografia (<http://www.ced.uab.es/publi.html#2000>) del Centre d'Estudis Demogràfics, tan sols n'hi havia una de dedicada a temes demolingüístics (Houle 1997). De fet, l'absència de la llengua en els estudis demogràfics catalans és tan notable que el terme demografia de la llengua no s'ha arribat a establir com a tal en català.²³

Ara bé, el fet que els investigadors especialitzats pròpiament en demografia no hagin incorporat la llengua en les seves preocupacions no lleva pas importància a l'anàlisi de les poblacions per a comprendre l'evolució lingüística del país. En conseqüència, i com a fruit d'esforços en principi externs als demògrafs del país, s'ha desenvolupat una tradició d'estudis demolingüístics. Entre els estudis que inicien aquesta tradició destaca *La llengua dels barcelonins*, realitzada pel filòleg Antoni M. Badia i Margarit (1969). Aquesta línia de recerca es veié ben aviat ampliada per sociòlegs de la llengua (com Modest Reixach, Rafael Lluís Ninyoles, Joaquim Torres, Marina Subirats), antropòlegs (Joan Francesc Mira), psicòlegs (Miquel Strubell) i altres. Així, i paradoxalment, l'estudi empíric dels comportaments, els usos i les representacions lingüístiques de les poblacions ha atret l'atenció de bona part dels científics socials que s'han ocupat de qüestions sociolingüístiques, menys dels demògrafs pròpiament dits.

23. El 27 de desembre de 2002, el Google només localitzava una única web amb la denominació demografia de la llengua, mentre que en trobava centenars en català amb demolingüística. Atesa la potència d'aquest cercador podem deduir que el terme demografia de la llengua no apareixia com a epígraf de cap programa de recerca, de cap assignatura universitària, de cap article de recerca, la qual cosa indicia clarament la seva escassa implantació.

Els vectors de desenvolupament de la demografia de la llengua han estat diversos. En primer lloc cal assenyalar els equips d'anàlisi de les dades lingüístics censals. Com és sabut, els censos i padrons incorporen preguntes lingüístiques d'ençà de 1975.²⁴ Aquestes dades han estat objecte d'explotacions diverses. Disposem, en primer lloc, de les explotacions realitzades pels diferents Instituts d'Estadística de cada territori. En segon lloc, les respectives administracions autonòmiques han encarregat en diverses ocasions l'explotació més a fons de les dades censals a diferents investigadors o equips de recerca. Finalment, les dades censals han estat també analitzades per investigadors independents (cf. Vallès 1995, Reixach 1995).

A més a més de les dades lingüístiques censals, les diferents administracions han encarregat recerques de caràcter demolingüístic tant a entitats públiques com a empreses privades. Entre les primeres destaquen, per la seva amplitud territorial, els estudis executats per Centro de Investigaciones Sociológicas (Centro 1994, Siguán 1999) sota la direcció de Miquel Siguán, els únics que permeten parlar de pràcticament tota la comunitat lingüística, ja que abracen Catalunya, País Valencià i les Illes Balears. Crucials per al coneixement de la realitat sociolingüística dels País Valencià són els estudis dirigits per Rafael Lluís Ninyoles (Ninyoles [dir.] 1992, 1995). En l'àmbit geogràfic barceloní, l'Institut d'Estudis Metropolitans i Regionals de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el suport de diverses entitats públiques, constitueix probablement l'excepció més important al desinterès per la llengua entre els demògrafs catalans. Efectivament, l'Institut ha inclòs de manera sistemàtica unes quantes preguntes lingüístiques a les seves Enquestes Metropolitanes (cf. Nel·lo *et al.* 1998; <http://blues.uab.es/iemb/enquesta.html>) i fins i tot ha dedicat estudis monogràfics a la qüestió (com ara Subirats (dir.) 1990 o Rambla 1993), per bé que aquest interès sembla haver estat més important en els primers anys de funcionament de l'Institut que no pas darrerament.

Les diferents administracions també han encarregat recerques a institucions externes, de vegades acadèmiques, en altres casos empreses demoscòpiques. Sense ànim d'exhaustivitat, podem recordar que el govern aragonès va encarregar a diversos investigadors de la Universitat de Saragossa la realització de l'única enquesta demolingüística de la Franja (Martín *et al.* 1995); el Govern Andorrà ha contractat dues enquestes a una empresa privada (Servei de Política Lingüística 1996, 2000); les

24. A banda, és clar, de l'experiència vuitcentista de censos lingüístics de l'Alguer (cf. Boix 1991).

autoritats de la Regió Llenguadoc-Rosselló han fet el mateix amb l'empresa Média Pluriel (1993, 1998), i les autoritats de Catalunya han encarregat enquestes a diverses empreses (per exemple, Gabise 1999, D YM 1998).

Malgrat el seu cost, cal assenyalar que no tota la recerca demolingüística ha partit necessàriament de les institucions. Això és especialment cert en el cas de les recerques demolingüístiques locals i parcials, com el dels joves mallorquins de Joan Melià (1997). En aquest camp, cal esmentar l'estudi de Erill, Farràs i Marcos (1992) ja citat, que assentà un precedent metodològic que després ha estat reproduït en altres contextos, com ara a la ciutat de València (Colom 1998). Probablement l'esforç més important en aquest sentit és el realitzat per Fabà *et al.* (2000) amb una enquesta que abraça la totalitat de Catalunya.

Tot i que ha assolit un cert gruix, la recerca en demografia de la llengua als territoris de llengua catalana pateix encara diverses limitacions que caldria superar. D'una banda, l'atomització dels esforços i la voluntat sovint merament descriptiva dels estudis dificulten les anàlisis comparatives i converteixen quasi en rareses les anàlisis secundàries (com Solé i Camardons 1998, Hernández Dobón 2002, Torres 2003, Vila 2003). D'altra banda, fóra més que convenient d'implicar els demògrafs generals en la recerca en demografia de la llengua. Des de la perspectiva del sociolingüista resulta sorprenent que la demografia catalana hagi pogut prescindir fins ara de les dades lingüístiques a l'hora de plantejar tants i tants temes, com la integració dels immigrants, les pautes matrimonials, la distribució territorial, les expectatives laborals i tants altres. No sembla forassenyat pensar que tant el coneixement de la societat catalana com les mateixes disciplines afectades es veurien beneficiats d'una col·laboració més fluida i regular.

2.4.2 Les aportacions des de la geografia

Als Països Catalans hi ha una tradició àmplia de recerca en geografia (*cf.* Vilà-Valentí 2002) que, malauradament, no sembla haver-se projectat cap al camp de la sociolingüística. El fet que la tradició filològica s'hagi servit a bastament dels termes geolingüística i geografia de la llengua no hauria d'induir a error en aquest sentit ja que, en la seva accepció més difosa, totes dues denominacions fan referència més aviat a treballs inserits en una dialectologia de caire més tradicional, que fa abstracció de la dimensió social de la llengua i es concentra en l'anàlisi de la distribució dels dialectes geogràfics (veg. García [ed] 1994; Veny 2002); n'és mostra l'*Atles Lingüístic del Domini*

Català dirigit per Joan Veny i Lúdia Pons en el si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Tampoc l'èxit d'algunes iniciatives vistoses en el camp de les cartografia de les llengües, com ara els mapes *L'Europa de les llengües* o *Les llengües de la Mediterrània* i d'altres, generats per diverses institucions lligades a l'activisme lingüístic, no hauria de fer pensar que existeix una geografia social de la llengua entesa com un veritable correlat de la sociologia de la llengua o la demografia de la llengua que introdueixi efectivament les múltiples nocions demogràfiques i socials en les representacions cartogràfiques de les llengües.²⁵ Es tracta d'una àrea que convindria desenvolupar de manera urgent –molt especialment en el seu apartat de geografia urbana– si volem entendre adequadament els processos de manteniment i substitució del català en un moment de reconfiguració profunda dels hàbits d'assentament i mobilitat residencial i laboral (cf. Nel·lo 2001), i que tal vegada podria trobar una font d'inspiració en obres recents com Boira (2003).

Tot i la inexistència d'una disciplina com a tal, sí que hi ha certa tradició de projecció cartogràfica dels coneixements demolingüístics, tal com mostra la col·lecció de mapes sociolingüístics de Catalunya derivats dels estudis censals (com, per exemple, Reixach 1990, Reixach [coord.] 1997; Farràs, Torres i Vila 2000) o tots els derivats de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona (veg. apartat anterior), així com les possibilitats de visualitzar sobre mapes en línia els resultats dels censos i padrons lingüístics que ofereix la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya. També hi ha propostes més aviat aïllades, com la de Casassas (1991), en què s'exploraven les possibles aportacions de la geografia a la política de normalització de la llengua i a la recerca sociolingüística en general. Però, en conjunt, es tracta encara d'un camp incipient que demanaria atenció per poder començar a avançar de manera rigorosa.

2.4.3 Les aportacions des de l'economia

Només escartejant l'obra *Teories de Catalunya* (Roca 2000) ja és possible copsar la immensa contribució de l'economia a la comprensió de les societats de llengua catalana (veg. també Jané i Pascual 2002). Però tot i que els ponts entre llengua i economia comencen a ser explorats sistemàticament a nivell internacional (veg. Grin

25. De fet, ni tan sols els sectors més atents a la producció "Txepetx" no han mostrat un interès especial per les seves formulacions geosociolingüístiques (veg. Sánchez Carrión 1998).

1999), encara no pot parlar-se d'una economia de la llengua en el si de les ciències socials del país. I val a dir que la fragilitat dels ponts entre ambdues disciplines resulta més incomprensible si tenim en compte la formació econòmica de Jordi Ventura,²⁶ un dels precursors –fins i tot, un dels pares fundadors– de la sociolingüística catalana.

La fragilitat de ponts entre economia i llengua no ha d'entendre's com una manca absoluta de relacions. D'una banda, existeix un nombre respectable d'anàlisis eminentment descriptives sobre la realitat lingüística de diferents sectors de la vida econòmica. Limitant-nos a estudis recents centrats en Catalunya i impulsats des de la Direcció General de Política Lingüística, podem esmentar Farràs, Bosch i Torrente (2001), Institut DEP, Prunés i Solé (2002) o Institut DEP i Solé (2002).²⁷ D'altra banda, les anàlisis sobre pautes de consum cultural solen incloure referències més o menys explícites a l'ús i les preferències lingüístiques (vegeu, darrerament, Institut Català d'Indústries Culturals 2002). També es pot considerar freqüent que les anàlisis d'institucions econòmiques sobre la posició de Barcelona i Catalunya com a plaça internacional facin referència a diversos aspectes de política lingüística i sociologia de la llengua, com ara la importància de la cohesió social –i lingüística– del país, les necessitats del model lingüístic escolar o les mancances de coneixement de llengües estrangeres. En aquest sentit, recordem per exemple els recents documents sobre la desocupació i sobre el finançament de les televisions públiques del Círculo de Economía (2000, 2001) o el document *Catalunya futur* impulsat per la Generalitat sobre els colls d'ampolla de l'economia catalana (veg. Moreno 2003).

Però, més enllà de les dimensions aplicades o descriptives d'aquests treballs, el cert és que les aportacions des de la teoria econòmica a l'estudi de les dinàmiques sociolingüístiques es limiten molt majoritàriament a incursions esporàdiques i més aviat superficials.²⁸ Centrant-nos en aquestes, podem distingir, de la mà de Colomer

26. Ventura mateix no sembla haver treballat en aquesta direcció. Val a dir que a hores d'ara encara cal fer un balanç objectiu de la veritable aportació d'aquest autor al desenvolupament de la sociolingüística catalana i internacional. Nascut el 1933 i mort el 1999 i més conegut fora de les nostres fronteres que no pas a casa, l'historiador i occitanista Jordi Ventura i Subirats sembla haver estat una víctima dels enfrontaments ideològics provocats per la Guerra Freda a l'Espanya franquista. En aquest sentit, vegeu el seu pròleg a Ventura (1991), on es plany amargament d'haver estat tractat d'impersona. (Dec aquesta informació a Emili Boix).

27. Per a l'ús i la presència del català en diferents sectors a Catalunya, : <http://cultura.gencat.es/llengcat/socio/us.htm>

28. La insuficiència d'una reflexió econòmica sòlida en relació amb les llengües constitueix una mancança significativa no ja en la sociolingüística catalana, sinó en el conjunt en la sociolingüística internacional, i no són moltes les aportacions des de les teories econòmiques a la sociolingüística internacional. Autors com l'antropòloga

(1996), dos grans camps en l'economia de la llengua: d'una banda, la recerca sobre la relació entre llengua i treball, comerç i temes similars; d'altra, l'aplicació de les teories econòmiques a l'anàlisi del comportament lingüístic.

El primer d'aquests camps ha estat objecte de treball més o menys ocasional de cert nombre d'autors. Així, Ernest Lluch (1995) plantejava una anàlisi de la interrelació entre producció editorial en llengua catalana i en llengua castellana durant la Decadència, mentre que Xavier Sala i Martín (2001: 201-204) argumentava en termes de teoria econòmica en favor de l'obligatorietat del doblatge al català en el món del cinema. Autors provinents d'altres camps també han traçat línies d'encreuament entre economia i llengua certament interessants. Així, Ramos (1999) suggeria d'analitzar el moviment blavero en termes d'estratègia econòmica, concebant els interessos de les elits de València i Barcelona com a competidores en comptes de complementàries; Francesc Domínguez (1997) i Emili Boix i Xavier Vila (1998) importaven nocions de màrqueting a la dinamització lingüística; Miquel Strubell era coautor del projecte Euromosaic (1996) en què es posava èmfasi en el pes dels factors macroeconòmics i microeconòmics a l'hora d'explicar el manteniment i substitució de les llengües no dominants a Europa; posteriorment, ell mateix suggeria el model de la "roda de foc" per explicar les connexions entre oferta i demanda de productes en llengües determinades (Strubell 1999, 2001).

És al País Valencià on la interrelació entre llengua, societat, economia i territori s'ha desplegat de manera més sistemàtica i productiva, fins al punt que, a començaments de la dècada passada, Rafael Lluís Ninyoles (1992) argumentava la conveniència de replantejar el conflicte lingüístic i nacional valencià i pancatalà en termes socials i geoeconòmics en el nou marc que la creixent integració europea atorgava a l'anomenat "eix mediterrani". Les anàlisis sobre l'economia de la llengua han anat guanyant amplitud amb treballs com el de Xavier Sanjuan (2000), en què tot analitzant els límits

nord-americana Susan Gal (1988, 1989) han introduït, des de fa temps, els conceptes de centre i perifèria a l'hora d'entendre els processos de manteniment i substitució lingüística; l'estudi Euromosaic (1996) –amb participació crucial del segon– és una de les propostes més conegudes en aquest sentit. Més recentment, l'antropòloga Monica Heller ha eixamplat aquests conceptes en el seu estudi sobre l'impacte de la mundialització en les llengües minoritzades al món occidental (1999). Per la seva banda, i des d'altres perspectives teòriques, economistes com François Grin i François Vaillancourt (1999) han introduït valoracions econòmiques dels costos i beneficis de les polítiques lingüístiques. Colomer (1996) i Sanjuan (2000) revisen breument aquestes i altres aportacions.

i els avantatges que podien desprendre's de la realitat sociolingüística del país, o com els de Rausell (2002), en què plantejava els condicionants econòmics sobre el manteniment del català, i han assolit certa massa crítica en el camp de les ciències de la comunicació social (veg. infra). Tanmateix, tot i l'interès innegable d'aquestes propostes, continuen lluny de constituir una àrea de recerca establerta.

Pel que fa al segon camp d'interrelació entre sociolingüística i economia, el de l'aplicació de models econòmics a la comprensió del comportament lingüístic, val a dir que no ha gaudit fins ara de l'atenció que mereixeria. Una de les propostes que més atenció han rebut fins ara és la de Josep Maria Colomer (1996). En aquesta obra, i valent-se d'un seguit de formulacions matemàtiques, el malaguanyat economista i catedràtic de politologia valorava diferents possibilitats de polítiques lingüístiques. En les conclusions, l'autor afirmava que «[c]ombinant els dos criteris, d'eficiència i d'equitat, les normes plurilingüistes poden ser considerades globalment superiors a les normes que persegueixen un unilingüisme» (1996: 147). Entre aquelles, les normes que «promouen l'ús de les dues llengües per majories variables o per "torns", no introdueixen incentius per a la segregació entre els diversos grups lingüístics i poden mantenir i reproduir el plurilingüisme de la comunitat» (1996: 148). Malauradament, tot i l'aparent coherència en termes interns de la seva proposta, l'assaig de Colomer patia d'una sorprenent manca d'ancoratge tant en la recerca sociolingüística com en els fets empírics,²⁹ la qual cosa el menava a llançar prediccions clarament allunyades de la realitat.³⁰ De fet, aquesta proposta d'implantar un "bilingüisme per torns" a Catalunya contradeïa, sense aportar cap prova a favor seu, un dels –escassíssims– axiomes acceptats universalment per tota la sociolingüística: el plurilingüisme social sense distribució funcional i/o comunitària és causa i senyal alhora de la substitució lingüística d'una de les llengües.³¹ En un altre sentit, Carlota Solé i Amado Alarcón (2001) plantegen una anàlisi de la relació entre llengua i economia i, més concretament,

29. «Altres dades i observacions [no esmentades] mostren que entre els joves escolaritzats en català (fins i tot a través d'una "immersió" lingüística en aquesta llengua abunden els usos d'una o altra llengua segons el context de relació, és a dir, els comportaments adaptatius a la llengua de l'interlocutor.» (1996: 122). Veg. Vila (1996) o Vila i Vial (2002) per constatar la gratuïtat d'aquesta afirmació.

30. «Si continuessin les tendències recents, un bilingüisme simètric entre els dos grups lingüístics, és a dir, una situació en la qual tots els ciutadans de Catalunya poguessin adaptar-se a la llengua de l'interlocutor, podria requerir deu o quinze anys més» (1996: 120) O sigui, que s'hi arribaria durant la primera dècada dels 2000.

31. Per no enfarfegar el lector amb citacions gratuïtes, remetem el lector a una obra de referència internacional en sociologia de la llengua com Fishman (1991).

de la llei 1/1998 de Política Lingüística del Parlament de Catalunya en el marc la teoria dels conjunts borrosos, amb una interessant reflexió sobre el paper dels idiomes i de les polítiques lingüístiques en el marc de la mundialització econòmica creixent.

En resum: tot i que no pugui dir-se que no existeixin, les aportacions de l'economia al coneixement sociolingüístic resten encara molt lluny d'allò que hom podria esperar-ne. En realitat, no pareix que s'hagi aconseguit implicar un nombre suficient d'economistes en aquesta tasca. Caldria explorar les causes d'aquests dèficits i mirar de posar-hi remei, perquè tant la sociolingüística teòrica com l'aplicada es veurien enormement beneficiades si incorporessin sistemàticament els coneixements teòrics i pràctics acumulats per aquesta disciplina.

2.4.4 Les aportacions de la sociologia de la llengua

Quatre dècades després del naixement de la sociolingüística als territoris de llengua catalana, es pot afirmar que la participació dels sociòlegs en aquest camp és més aviat migrada. Les proves d'aquesta escassa inclinació pels temes sociolingüístics són diverses. Per començar, els investigadors o professionals dedicats a temps complet a la sociologia de la llengua són encara ara una *rara avis*, i els pocs que ho fan es troben més aviat fora de la universitat, com en el cas de Rafael Lluís Ninyoles, Jordi Bañeres, Modest Reixach o Joaquim Torres. No és sorprenent, doncs, que els temes sociolingüístics siguin rarament abordats als òrgans de comunicació comuns dels sociòlegs: sense anar més lluny, dels 117 articles publicats per la *Revista Catalana de Sociologia*, només 2 (Rambla 1997 i Sanvicén 1999) poden considerar-se dedicats a la sociologia de la llengua, i les tesis en sociologia de la llengua produïdes a les nostres facultats es pot dir, essent generosos, que escassegen.

En un altre ordre de coses, l'absència de la sociologia de la llengua dels ensenyament de sociologia als Països Catalans és conspícua.³² Aquesta matèria només s'imparteix de manera escadussera i optativa a les universitats als ensenyaments de sociologia i de treball social (en concret, i en el moment de redactar aquestes ratlles apareixia com a optativa als programes en línia dels departaments respectius de la UB, la UAB i la UV). El fet que aquestes assignatures es denominin majoritàriament sociolingüística i no pas sociologia de la llengua palesa fins a quin punt la recerca de

32. La qual cosa no vol pas dir que s'impartís necessàriament.

la llengua en el seu marc social no sembla haver estat assumida a les facultats de sociologia del país com a cosa pròpia. D'altra banda, al costat d'aquestes assignatures cal assenyalar que en sovintegen d'altres de centrades en aspectes d'identitats nacionals, com ara Teories i sociologia de la nació i dels nacionalismes (UV) o Sociologia de les identitats nacionals (UAB) i, especialment als ensenyaments de treballs socials, sobre migracions i multiculturalitat, com Antropologia i grups minoritaris actuals (UA), Ecologia urbana i educació multicultural (UAB), Educació social i interculturalitat a la societat contemporània (UdG) o Interculturalisme i Educació (UIB).³³

Certament, hi ha sociòlegs que dediquen almenys part de la seva recerca a la sociologia de la llengua. A Catalunya, un bon nombre s'ha dedicat als estudis de caire demogràfic; de fet, i com hem vist anteriorment, són bàsicament sociòlegs els qui han fornit la base teòrica i empírica de l'apreciable tradició demolingüística catalana: és el cas de Modest Reixach, de Joaquim Torres i, en bona mesura, de l'equip de treball de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (veg. § 2.4.2). En realitat, bona part de les enquestes demoscòpiques realitzades al Principat han estat encarregades per les institucions autonòmiques a diverses empreses formades, totalment o parcialment, per sociòlegs del país. Tampoc no és totalment estrany que el complex llengua-i-identitat sigui pres en consideració en estudis en principi adreçats a altres fins, com ara en la caracterització de la societat catalana a partir del paper de les noves tecnologies (Castells i Tubella [dirs.] 2002). Més allunyats de la demolingüística, altres projectes de sociologia de la llengua han tingut a veure amb el mesurament dels usos lingüístics. És el cas de Josep Maria Aragay i Juli Sabaté en el projecte d'índex d'ús del català INUSCAT (Romaní, Aragay i Sabaté 1997); de les diverses recerques sobre coneixements i usos amb participació de sociòlegs com Jaume Farràs (Erill, Farràs i Marco, 1992; Boix i Farràs 1994); o de l'anàlisi dels usos privats i públics de Lluís Flaquer (1996). Altres autors, com Carlota Solé (1982, 1988, 2000), s'han anat ocupant del fenomen de la immigració també en la seva dimensió lingüística. És durant la darrera dècada que tot just han començat a produir-se les primeres incursions en la sociolingüística del gènere (veg. Subirats i Brullet 1992; Morant, Peñarroya i Tornal 1997; Santaemilia,

33. Des de la pàgina del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació del Parc Científic de la Universitat de Barcelona (<http://www.ub.edu/cusc/>), el lector que ho desitgi pot accedir a una llista de les assignatures de sociolingüística, sociologia de la llengua i afins incloses als programes d'estudi de les diferents universitats del domini català.

Gallardo i Sanmartín [eds.] 2002), més aviat deslligades, val a dir-ho, de la resta de recerca sociolingüística al país.

Al País Valencià la producció en sociolingüística ha mantingut un esperit més interdisciplinari que ha permès una notable fluïdesa entre les propostes més sociològiques i les visions econòmiques i geogràfiques (veg. § 2.4.3), les perspectives politològiques (veg. § 2.4.5), les creixents aportacions de la psicologia social de la llengua (veg. § 2.4.7) entre altres. Al llarg de tot aquest període la recerca a València ha continuat essent liderada pel ja esmentat Rafael Lluís Ninyoles, al qual s'han sumat nous noms, entre els quals destaquen els del sociòleg de la llengua Toni Mollà (2002) o Francesc J. Hernández i Dobon (2000).

Desproveïda del gruix de recerca imprescindible, la sociologia de la llengua ha adoptat un paper secundari en la configuració del camp de recerca sociolingüístic català:

Ara bé: tres dècades després, la producció teòrica sobre la matèria no ha avançat massa a casa nostra. Vista a l'engròs, la bibliografia sociolingüística actual continua fidel al seu origen dual. D'una banda, hi ha valuoses aproximacions assagístiques a l'anàlisi de la substitució lingüística o d'eventuals propostes de política lingüística. I de l'altra, l'única innovació en el camp de la investigació social produïda els darrers anys des d'una perspectiva científica, la devem, així mateix, a Rafael-Lluís Ninyoles. [es tracta de l'obra] *El País Valencià a l'eix Mediterrani* (Ninyoles, 1992). (Mollà, 1998: 11)

Per ser justos, cal circumscriure la crítica de Toni Mollà a una sociologia de la llengua entesa en un sentit ampli i macroscòpic. Però certament, no es pot passar per alt que bona part de les aportacions sociològiques a la sociolingüística catalana d'aquests anys no han estat introduïdes per sociòlegs. Ho palesa una simple comparació amb el dinamisme amb què les ciències de la comunicació social incorporaran les reflexions sociològiques al camp de la sociolingüística dels mitjans de massa i les noves tecnologies (veg. §2.4.6). És indicatiu d'aquest esmoreïment de la iniciativa el fet que sovint els referents de la recerca sociològica estricta arriben al conjunt de la sociolingüística catalana directament de les seves fonts originals, és a dir, sense passar pels sociòlegs locals. Així, per exemple, els plantejaments d'Edgar Morin seran importats per Albert Bastardas (1996, 2002), mentre que la teoria dels capitals i l'habitus de Pierre Bourdieu serà incorporada per Luci Nussbaum (1991) i, molt especialment, Emili Boix (1993). En altres casos, les teories sociològiques arribaran a la sociolingüística catalana pel biaix de la sociolingüística internacional, com en el cas de les xarxes socials, apropiades en sociolingüística –entre altres, per Ernest Querol– no pas gràcies als grups de recerca en

xarxes socials de les universitats catalanes, sinó a partir de l'obra de Lesley Milroy (1987a, 1987b). També seran lingüistes, Joan Pujolar (1997) i Guillem Calaforra (1999), que reivindicaran una anàlisi crítica del discurs i de les ideologies d'arrel autòctona. En fi, els sociòlegs de la llengua faran curt a l'hora d'aplicar a la sociolingüística general la recerca en ciències socials.

Un dels escassos camps en què la recerca sociològica és clarament perceptible és el que aborda el fenomen del nacionalisme, en les seua perspectiva contemporània i en la diacrònica. Al llarg de les dues darreres dècades, els sociolingüistes catalans s'han beneficiat a bastament tant del treball propi dels sociòlegs, els antropòlegs i els historiadors locals com de l'assimilació que aquests han fet dels principals autors i corrents internacionals (veg. Solves 2001). Pel que fa a aquests darrers, noms com Benedict Anderson o Eric J. Hobsbawm, per esmentar-ne només dos, han esdevingut referències familiars en la sociolingüística catalana. Pel que fa als autors locals, la llista seria més que considerable. Assenyalen en tot cas l'obra de Joan Francesc Mira (1984, 1989, 1990), i les aportacions d'autors com Alfons Cucó (1989, 2002), Montserrat Guibernau (1996; Guibernau [ed.] 2000), Josep R. Llobera (1994, 2001), o Ulises Moulines (2001), col·leccions com "El món de les nacions", de Publicacions de la Universitat de València i Editorial Afers, i revistes com *L'Avenç* –o, en un altre sentit, *Europa de les Nacions*.

Els camps oberts per a la sociologia de la llengua són tan immensos que aquí no pretenem ni tan sols fer-ne una llista inicial. Tanmateix, sembla especialment punyent l'escassa relació entre els estudis sociològics entorn de les migracions i la sociolingüística catalana. El lligam entre llengua i lloc de naixement –propi o dels progenitors– és probablement la dada més rellevant per a comprendre l'estructura sociolingüística dels territoris de llengua catalana (veg. Farràs, Torres i Vila 2000). Malauradament, bona part dels estudis sociològics sobre les immigracions anteriors als anys 90 ha tendit a prescindir dels aspectes lingüístics i fins i tot etnonacionals de les poblacions concernides, com si aquesta mena d'aspectes fossin irrelevants en la configuració de la societat catalana. És probable que la recerca sobre les noves immigracions no pugui mantenir aquest alingüisme, i caldria fer per manera que la sociologia de la immigració arribés a descobrir l'existència d'una tradició de recerca sociolingüística que, ben mirat, potser podria aportar alguna cosa als discursos sobre la diversitat i interculturalitat (Cardús 2002).

2.4.5 Les aportacions de l'antropologia

Com a mínim d'ençà de les aportacions de Dell Hymes, bona part de la sociolingüística qualitativa es reclama nascuda de la interrelació entre l'antropologia i la lingüística, fins al punt que un dels tres corrents predominants en sociolingüística és conegut com l'etnografia de la parla o de la comunicació, o directament com a antropologia lingüística (Duranti 1997). De fet, una majoria dels sociolingüistes catalans incorporats a la recerca durant els 80 i els 90 han adoptat metodologies de treball microsociolingüístiques de base etnogràfica. Tanmateix, i fora del camp ja analitzat anteriorment de les qüestions nacionals i identitàries (veg. § 2.4.1), la interrelació entre antropòlegs i sociolingüistes als territoris de llengua catalana ha estat sorprenentment minsa, de manera que els transvasaments des de la primera cap a la segona³⁴ són a hores d'ara pràcticament imperceptibles. Aquesta escassa interrelació sobta encara més quan es recorda que la sociolingüística naixent sí que va conèixer diverses aportacions significatives per part, entre altres, de Claudi Esteva Fabregat (1973) –un dels principals fundadors de l'antropologia catalana moderna– o de Maria Jesús Buxó (1983). Però el cert és que avui dia la gran majoria de les aportacions d'origen antropològic i etnogràfic de la sociolingüística catalana no es deu a l'intercanvi entre investigadors del país, sinó que troba el seu origen en unes relacions interdisciplinàries desenvolupades a l'estranger –bàsicament als Estats Units, al Regne Unit i al Canadà– i importades per investigadors catalans de formació i/o orientació eminentment lingüística.³⁵

Els factors per a explicar aquesta minsa interrelació semblen diversos i difícils d'escatir. En termes generals, hom detecta una escassa tendència de l'antropologia catalana a incorporar la llengua entre els seus objectes de recerca (vegeu l'estat de la qüestió de Frigolé 2002). Sense anar més lluny, al programa definitiu del IX Congrés d'Antropologia de la Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español (<http://www.ub.es/ica/congreso/>) celebrat a Barcelona del 4 al 7 de setembre de 2002 i organitzat per l'Institut Català d'Antropologia (2002), no es feia cap esment de temes lingüístics, tot i que sí que hi apareixia el multiculturalisme. En aquell mateix moment,

34. I probablement a la inversa, tot i que aquest no és el lloc per analitzar-ho a fons.

35. Es el cas, entre altres, d'Amparo Tusón, Luci Nussbaum, Emili Boix, Joan Pujolar, Virginia Unamuno; en un altre sentit, també és el cas de Joan Argenter i Carme Junyent.

la revista *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* no incloïa cap article sobre antropologia lingüística. De fet, i passant al camp de la docència, durant el curs 2002-03 l'ensenyament de l'antropologia lingüística semblava limitat a les facultats de filologia o als ensenyaments de Treball Social, i no apareixia com a tal als ensenyaments d'antropologia de cap universitat dels Països Catalans. En aquests ensenyaments, els continguts d'antropologia lingüística quedaven subsumits, en el millor dels casos, en assignatures generals d'introducció al l'antropologia social i/o cultural, o en assignatures afins com Socialització, aprenentatge i cultura (UAB), Comunicació i Cultura o Estat, ciutadania i multiculturalisme [estatal i migracions] (URV) o Introducció a l'antropologia social dels pobles d'Espanya; Immigració i diversitat cultural; Etnicitat i nacionalisme (UB); Multiculturalisme i educació (UOC).

Val a dir que, des del punt de vista de la recerca, les aproximacions efectives a l'estudi de la llengua fetes des de l'antropologia catalana s'han decantat preferentment cap a uns plantejaments etnolingüístics estructuralistes. Així, els antropòlegs lingüistes s'han interessat per la configuració de diversos camps lèxics (etnobotànica, etnofauna, eines del camp, toponímia, onomàstica, etc.) en comunitats rurals de base econòmica tradicional, com ara els treballs de Joan Josep Pujadas al Pirineu aragonès (veg. Pujadas i Comas d'Argemir 1994). Uns plantejaments com aquests atansen l'antropologia a la dialectologia geogràfica, però l'allunyen inevitablement de la sociolingüística.

Com a resultat d'aquestes dues circumstàncies, el transvasament des de l'antropologia cap a la sociolingüística locals és poc habitual. De fet, un dels estímuls més rellevants per a la recerca sociolingüística d'inspiració etnogràfica nasqué com a resultat del treball realitzat a Barcelona –i esdevingut referència internacional en el camp– per una antropòloga nord-americana, Kathryn Woolard (1989, 1992). Altres antropòlegs de fora de l'àrea catalanòfona que han prestat atenció a la llengua al nostre país són, per exemple, l'espanyol Andrés Barrera (1985, 1990, 1995) i el nord-americà Gary McDonough (1986).

Tot i la feblesa de la interrelació actual, no hi ha dubte que podrien arribar a establir-se ponts més sòlids entre les dues disciplines també a nivell local. En aquest sentit, fóra bo d'impulsar col·laboracions entre lingüistes i antropòlegs, com la de Pujadas i Turell (1993), en què els autors estudiaven el rastre del contacte entre catalanoparlants i castellanoparlants en el discurs, mitjançant l'anàlisi dels fenòmens de contacte de llengües. Si hem de parlar de realitzacions efectives –i prescindint, com hem fet al llarg de tot aquest article, de les aportacions dels sociolingüistes de formació

lingüística—, cal assenyalar els estudis sobre llengua i identitat a la Franja d'Espluga i Capdevila (1995), a València, de la mà d'Andrés Piqueras (1996), així com l'estudi de la Vall d'Aran de Garreta *et al.* (1998). En un àmbit metropolità, Adela Ros (2000a, b) s'ha interessat per les noves identitats dels joves —sobretot— castellanoparlants metropolitans. Igual com en altres àmbits, les noves immigracions fan créixer l'interès per a analitzar els encontres interculturals, com en el cas de Carles Bertran (2002).³⁶ Es tracta d'un camp en què la interrelació és encara incipient, però tanmateix prometedora, com mostra l'esforç encomiable realitzat a Turell (ed.) (2001, 2003). Fóra bo de crear nous espais de fertilització mútua entre la sociolingüística local i les recerques desenvolupades des d'institucions a cavall entre l'antropologia i la política com el Centre d'Estudis Internacionals i Interculturals de la UAB (<http://selene.uab.es/ceii/index.htm>), el CIDOB (<http://www.cidob.org/index2din.html>) o la Fundació Jaume Bofill (<http://www.fbofill.org/>), amb resultats com Beltrán i Sáiz (2001) o Choi Nak-Won (2002). Finalment, i en un altre sentit, comencen a aparèixer anàlisis antropològiques sobre els gèneres i els modes de comunicació als nous espais virtuals (Mayans 2002a, b).

2.4.6 Les aportacions de la pedagogia i la psicologia social

A diferència d'allò que hem constatat per a bona part de les ciències socials, la reflexió sobre la llengua té una presència destacada en la psicologia i la pedagogia fetes al domini català (veg. González-Agàpito 2002 i Siguan 2002). Si deixem de banda els estudis més estrictament psicolingüístics, com ara l'estudi de l'adquisició de llengües (*cf.* Serra *et al.* 2000), podem assenyalar dues grans línies de recerca en què la dimensió social acosta la feina dels pedagogs i psicòlegs a la sociolingüística: d'una banda, la recerca en ensenyament plurilingüe; d'una altra, els estudis de psicologia social de la llengua.

La preocupació científica pel paper de la llengua en l'ensenyament al nostre país es remunta com a mínim a començament del segle XX, amb Alexandre Galí. Ara bé, no és fins a les darreres quatre dècades d'aquest mateix segle que s'articula un veritable

36. Val a dir que és certament paradoxal que ara com ara disposem de dades etnogràfiques recents de diversos col·lectius excepte sobre els... catalanoparlants. Potser ja seria hora de començar a fer l'esforç de dedicar-hi certa atenció.

camp de recerca, sobretot entorn de la figura de Miquel Siguan, primer catedràtic de psicologia de Catalunya a la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona (1962). Gràcies al prestigi internacional assolit per ell, amb exponents com ara el manual Siguán i Mackey (1986), i gràcies entre altres al suport de l'Institut de Ciències de l'Educació de la mateixa UB, al llarg dels 80 i 90 es va anar articulant una notable trama d'investigadors en psicolingüística i ensenyament plurilingüe: Joaquim Arnau, Aurora Bel, Humbert Boada, Josep Maria Artigal, Ignasi Vila o Josep Maria Serra, per esmentar-ne alguns dels més rellevants, no sols construeixen un corpus de recerca empírica i de reflexió teòrica més que respectable, sinó que forneixen models aplicats i assessoren les institucions a dissenyar els sistemes educatius dels diferents territoris de llengua catalana (veg. Artigal 1989; Arnau, Comet, Serra i Vila 1992; Arnau i Artigal [eds.] 1998).

El País Valencià triga més temps a obrir-se a l'ensenyament plurilingüe, en bona mesura a causa de la diferent configuració política valenciana (veg. Artigal [coord.] 1995). Tanmateix, als anys 80 també eclosiona al País Valencià un nucli de treball entorn d'aquest tema, exemplificat en Pascual i Sala (1991), Pascual (1993), que marcaran les línies del sistema educatiu valencià fins a l'actualitat. D'altra banda, l'exemple de la immersió catalana no deixa de generar fruits en forma de programes aplicats a diverses ciutats fortament desvalencianitzades com Alacant o Elx. Cal no oblidar que allà on el moviment de reivindicació lingüística valencià serà comparativament més fort és precisament en el sistema educatiu, amb la Federació d'Escoles Valencianes al capdavant de nombroses iniciatives multitudinàries.

Als anys 90, part del nucli de recerca centrat a Barcelona s'ha desplaçat cap a altres indrets, especialment a la Universitat de Girona, on la seva recerca ha evolucionat cap a l'estudi de les noves situacions multilingües i multiculturals. També durant aquest període s'ha afegit al panorama el que podríem qualificar de tercera generació d'investigadors de l'ensenyament plurilingüe; hi destaca la consolidació d'un nucli de recerca a la Universitat de Lleida, força independent de l'eix barceloní-gironí,³⁷ amb Àngel Huguet (1995; també Huguet i Suïls 1998; Suïls i Huguet 2002) o el sociòleg de l'educació Jordi Garreta (Garreta *et al.* 1998).

37. Sense que això impliqui pas una absoluta desconexió entre els dos grups, ja que també es produeixen col·laboracions ben profitoses, com ara Huguet, Vila i Llorca (2000).

L'articulació de la recerca sobre educació plurilingüe als Països Catalans ha generat diversos fruits prou tangibles en termes de col·laboració nacional i internacional. Un dels més rellevants són, sens dubte, les diverses Trobades de Sitges, organitzades des de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona i que des dels anys 70 han afavorit la interrelació sobretot amb la resta de l'àmbit hispànic. Més recents són els Simposis dels ICE de les universitats de Girona i Barcelona sobre Llengua i Immigració (<http://www.udg.es/ice/simposi/simpocat.htm>). Altres iniciatives més recents són l'Institut Europeu d'Immersió Lingüística (<http://entitat.sumi.es/iepi/iepi.asp>) i la seva revista *Immersió Lingüística: revista d'Ensenyament integrat de Llengües i Continguts* o, ja en l'àmbit acadèmic, la ja esmentada Xarxa d'Educació Plurilingüe de la UB (veg. § 2.3).

En termes generals, el tractament de les qüestions sociolingüístiques i afins sembla més present –si més no, en termes comparatius– en els currículums d'ensenyament de formació de mestres, pedagogia i psicopedagogia, amb assignatures com *Sociolingüística; Llengua i societat. Ecologia de la llengua* o *Multilinguisme i educació* (UB); *Sociolingüística* (UIB) o *Sociolingüística* (UJI). Darrerament, les preocupacions derivades de les noves immigracions i el multiculturalisme han generat tota una sèrie d'assignatures lligades amb aquesta àrea d'interès, com ara *Educació i multiculturalitat* (UAB), *Educació Multicultural; Educació multicultural a Catalunya; Gestió cultural; Multiculturalisme i socialització* (UB); *Multiculturalisme i Educació Intercultural* (UIB); *Educació multicultural; Els processos d'aculturació en l'educació* (URV); *L'ensenyament de llengües en contacte* (UV).

Igual com sembla haver-se esdevingut amb el camp del dret lingüístic –que no hem tractat aquí– el camp de l'ensenyament plurilingüe s'ha desenvolupat de manera força autònoma i a partir dels pressupòsits teòrics i metodològics de les seves disciplines matrius. Com en el cas del dret lingüístic, l'ensenyament plurilingüe a Catalunya ha trobat en la definició del model lingüístic escolar un dels camps de treball més rellevants. No pas per casualitat, experts de tots dos camps han col·laborat de manera sostinguda amb les autoritats sobretot de Catalunya –la qual cosa no s'ha traduït en una inversió gaire decidida en recerca per part d'aquestes autoritats, tot sigui dit de passada. D'altra banda, el model de conjunció en català també ha constituït un locus ideal per a la recerca de caire etnogràfic, social i fins i tot polítològic. Més que probablement, el concepte d'immersió lingüística i les valoracions positives envers l'ensenyament en L2/LE són les principals aportacions transversal a tota la sociolingüística provinents de la recerca pedagògica en ensenyament plurilingüe.

A diferència del que s'ha esdevingut amb l'ensenyament plurilingüe, la recerca en psicologia social de la llengua ha estat molt menys abundosa a l'àrea de llengua catalana. Els seus inicis es remunten als mateixos començos de la sociolingüística catalana, quan aquesta dedicà bona cosa d'estudis a les ideologies –per exemple, amb la crítica del bilingüisme com a mite (Aracil 1966) i la introducció per part de Rafael Lluís Ninyoles (1969) de conceptes com el d'autoodi. Però, tot i la precocitat dels seus orígens, i a diferència d'allò que s'ha esdevingut, per exemple, en la sociolingüística occitana, on l'estudi de les ideologies i les representacions ocupa un espai més que considerable, aquesta perspectiva d'anàlisi és una de les grans oblidades en el procés de construcció de la moderna sociolingüística catalana.

És clar que l'estudi de les opinions i les actituds no ha estat mai abandonat totalment. De fet, les recerques sociològiques quantitatives encarregades per les institucions com les descrites a l'apartat 2.4.2 solen incloure nombroses preguntes d'aquest tipus. Però en l'evolució de la sociolingüística catalana, i més enllà dels estudis descriptius i aplicats, la recerca dels fenòmens mentals col·lectius no ha reeixit a establir-se com un camp travat, i més aviat s'ha constituït com un territori transitat de manera ocasional per especialistes d'orígens i de formacions diverses.

A aquesta situació hi ha contribuït sens dubte el doble origen dels estudis sobre ideologies, representacions i actituds lingüístiques col·lectives: d'una banda, la investigació d'origen psicològic, abeurada en models com els de la vitalitat etnolingüística de Howard Giles i Richard Bourhis; d'una altra, la recerca sobre les ideologies lingüístiques. La primera de les orientacions ha rebut l'atenció de diversos psicòlegs socials, sobretot Maria Àngels Viladot (1993), Maria Ros *et al.* (1994) o Rafael Castelló (2001, 2002). També ha estat abordada per sociolingüistes de formació lingüística, com Miquel Pueyo (1980) o Emili Boix (1985). Treballs com els de Garcia Sevilla *et al.* (1984) i Perera *et al.* (1997) s'emmarquen en coordenades psicosocials no del tot coincidents amb les anteriors. Igual com en el cas de l'antropologia, el pes d'investigadors estrangers també ha estat considerable en el món de la psicologia social de la llengua: l'alemanya Christine Bierbach (1983, 1988) o la ja esmentada Kathryn Woolard (1989, 1992; Gahng i Woolard 1990) van servir-se d'eines de mesurament psicosociolingüístic per a l'anàlisi de la societat catalana.

L'anàlisi de les representacions lingüístiques i de la seva connexió amb els usos en els processos de substitució lingüística s'ha vist concretada darrerament en un estimulant model teòric de la mà d'Ernest Querol (1999, 2000). En aquest model,

l'autor proposa entendre els comportaments lingüístics en funció d'una combinació de representacions (de les llengües en presència, de les xarxes interpersonals de relació i del grup social de referència). Es tracta sens dubte d'una proposta agosarada en un camp, el de la sociolingüística, molt poc avesat als models matemàtics, que caldrà tenir en compte de cara al futur de la disciplina.

Si girem els ulls cap a la segona de les orientacions, la dels estudis d'ideologies, fou majoritàriament abandonada pels sociòlegs. Novament trobem una excepció a la regla al País Valencià, on autors com Rafael Xambó (1995a, 1995b) s'han enfrontat amb les ideologies com a conseqüència, en bona mesura, del conflicte identitari valencià. Recentment, el camp de les ideologies està experimentant certa revifada, que reflecteix en certa mesura el renovament d'interès per aquesta àrea a nivell internacional, però aquesta revifada sembla ocupar principalment sociolingüistes de formació lingüística, sols o en combinació amb sociòlegs (Boix i Farràs 1994, 1996, o, en una perspectiva més lligada als plantejaments aracilians, Solé i Camardons 2001).

En qualsevol cas, l'ensenyament dels aspectes psicosocials de la llengua, fins i tot en sentit més lat a les universitats catalanes no gaudeix d'una presència gaire àmplia. Fora de les facultats de sociologia, on rep alguna atenció, s'ha d'aixoplugar, en el millor dels casos, en assignatures més genèriques com *Psicologia del Bilingüisme. Idioma Comunitari* (UJI).

2.4.7 Les aportacions de les ciències de la comunicació social

Els antecedents de les ciències de la comunicació social als territoris de llengua catalana es remunten com a mínim al segle XIX, però el seu desplegament és probablement el més recent de totes les ciències socials. No és fins a la darrerietat dels seixanta que comença a descloure's una disciplina que a partir dels vuitanta comença a assolir una notable activitat acadèmica i pública, empenya per l'impacte socioeconòmic de la revolució de les tecnologies d'informació i comunicació (veg. Casasús 2002). En aquest període, les ciències de la comunicació social s'han configurat com un espai d'interacció molt dens en què enginyers, sociòlegs, economistes, antropòlegs i molts altres investigadors col·laboren activament per comprendre l'abast dels canvis de la nova societat xarxa (Castells 2003). I, com no podia ser altrament en una disciplina que pren la comunicació com a centre de la seva recerca, una part fonamental de les seves aportacions s'han integrat —o, més aviat, haurien de fer-ho— plenament en el nucli de

la sociolingüística.³⁹ Miquel de Moragas (1998: 121) distingia cinc grans espais d'ús de les llengües: l'espai privat; l'espai social i institucional; l'espai senyalètic; l'espai de comunicació mediàtica, i l'espai de comunicació virtual. D'aquests, l'estudi de la llengua en societat als tres darrers constitueix, en darrer terme, una responsabilitat directa de les ciències de la comunicació social.

Les aportacions de les ciències de la comunicació a la sociolingüística són múltiples i atractives. En primer lloc, es tracta d'una disciplina que reïx a conjugar la dinàmica global/local, tant des d'un punt de vista d'integració teòrica com des d'un punt de vista d'aportació catalana a l'exterior.⁴⁰ És a més una línia de recerca capaç d'integrar perspectives disciplinàries diverses en l'estudi de la llengua i la comunicació. No es tracta tan sols del fet, absolutament esperable, que aquesta àrea es nodreixi a bastament de l'obra de sociòlegs que, com Manuel Castells (2003), centren bona part de les seves reflexions en l'impacte d'Internet i les tecnologies de la informació i la comunicació en les més diverses esferes de la vida. Les ciències de la comunicació social són també de les poques en què hom ha incorporat plenament les consideracions econòmiques i tècniques a la reflexió sociolingüística, plantejant per exemple en quins punts de la seqüència de la producció > difusió > consum dels productes culturals resulta més rellevant i/o factible d'incidir de cara a la reproducció de cultures com la catalana (*cf.* de Moragas 1998, Majó 1998). De grat o per força, els comunicòlegs catalans s'han vist obligats a acarar obertament els debats polítics i jurídics sobre la regulació dels mercats comunicatius i sobre la conveniència, les possibilitats, i les deficiències de la intervenció pública (Tresserras 1998). Un debat que, com era inevitable, els ha dut a abordar la –presumpta– crisi de l'estat nació i la seva reformulació actual en policia de la identitat –i dels mercats que hi van aparellats (veg. Gifreu 2001). Fins i tot, i en un altre ordre de coses, de la mà dels estudis sobre comunicació local, les ciències de la

38. Tot i que la interrelació entre comunicòlegs i sociolingüistes ha estat menys freqüent del que convindria, obres com Mollà (ed.) (1998) afavoreixen el procés de transvasament. D'altra banda, l'acostament dels sociolingüistes al món de la comunicació social s'incrementa dia a dia. Tot i que aquí ens limitem a les aportacions des de les altres ciències socials a la sociolingüística, no ens podem estar de recordar alguns dels esforços que en sentit invers s'estan realitzant darrerament, com Bassols, Rico i Torrent (eds.) (1997); Vallverdú (2000); Julià (ed.) (2000); Creus *et al.* (2000); Alturo i Vila (eds.) (2002).

39. Amb obres com Moragas i Garitaonandía (eds.) (1995), l'Institut de la Comunicació de la UAB (http://www.portalcomunicacion.com/incom/cat/index_cat.asp) o la 23a Conferència i Assemblea General de la IAMCR/AIEC/AIERI, amb el tema Comunicació Intercultural, celebrat en aquesta mateixa universitat <http://www.barcelona2002.org/>.

comunicació s'han permès incidir en els canvis la ciutat i de la vida urbana (cf. Gómez i Dolç 1998).

Bona part del treball dels comunicòlegs de l'àrea lingüística catalana té una aplicació directa a la política lingüística –si és que a hores d'ara se'n pot desvincular de cap manera (López 1998). Certament, no totes les experiències en aquest camp són sensibles a les necessitats de la llengua pròpia del país, però el cert és que la producció en aquest sentit ha estat més que considerable. Així, a partir de la percepció que calia construir l'espai català de comunicació (Gifreu [dir.] 1991), no han faltat les avaluacions de les possibilitats i les deficiències tant dels continguts com de les infraestructures d'aquest espai (veg. Mollà [ed.] 1998) o les anàlisis sobre la seva configuració territorial (veg. Xambó 1995a, 2001). Un espai que la consolidació d'Internet obliga a reconsiderar des d'unes premisses diferents que les vigents fins avui dia i que ofereixen enormes possibilitats per a la reproducció de la diversitat lingüística (Graells i Vives 2001).

Pot incrementar-se l'aportació i la interrelació de les ciències de comunicació social amb (la resta de) la sociolingüística? Hi ha sens dubte força camí per a recórrer dins del mateix camp de les ciències de la comunicació social per tal de consolidar la recerca de llengua i societat. Valgui com a exemple el fet que el terme sociolingüística o similars semblen pràcticament absents d'aquests ensenyaments –per bé que a la Universitat Jaume I s'hi ofereixi una *Etnografia de la Parla en les Comunitats Hispanes*.

En la seva revisió de la recerca en ciències de la comunicació social als Països Catalans, Josep Maria Casasús (2002: 258) identifica tres grans blocs que, de fet, constitueixen portes obertes de bat a bat per la recerca sociolingüística. Pel que fa als dos primers camps identificats per Casasús, tant els estudis d'història de comunicació social com la recerca sobre teoria, estructura i polítiques de comunicació contribueixen i poden contribuir encara molt més a conèixer el procés de minorització de la llengua catalana, i a entendre les tremendes dificultats de capgirar el procés de substitució del català en una societat com la de la informació. En termes més generals, encara som a les beceroles de la comprensió de l'impacte dels nous espais de comunicació en la configuració sociolingüística. Pel que fa al tercer camp identificat per Casasús, els estudis de periodística en sentit ampli (des de la recerca sobre gèneres, autors i estils, passant pels estudis d'argumentació i fins a la perspectiva deontològica) ofereixen a la sociolingüística una experiència contrastada en l'estudi de l'ús del llenguatge amb finalitats persuasives que caldria aprofitar de cara a l'anàlisi de les ideologies, un dels temes ascendants en sociolingüística en què conflueixen antropòlegs, sociòlegs i

lingüistes. Igualment interessant per a la sociolingüística –en aquest cas, sobretot per a l’etnografia de la comunicació i la pragmàtica– resulta l’experiència en l’anàlisi dels gèneres, els autors i els estils. Les anàlisis del paper dels mitjans de comunicació en la construcció dels imaginaris lingüístics i nacionals com les de Gifreu (2001) comencen a ser tingudes en compte en qualsevol plantejament sociolingüístic.

3 RECAPITULACIÓ I ALGUNA CONSIDERACIÓ FINAL

En termes generals, la sociolingüística, entesa com l’estudi de la interfície entre llengua i societat, constitueix un camp explorat per disciplines diverses i no necessàriament ben interconnectades. Als territoris de llengua catalana, la recerca en llengua i societat de les darreres dècades s’ha vist afectada per la multiplicació i la dispersió de les perspectives de treball, pel retraïment alingüístic i pel distanciament entre els dos nuclis principals de producció teòrica i aplicada: el Principat i el País Valencià.

La sociolingüística feta als territoris de llengua catalana, contràriament a allò que de vegades ha pogut suggerir-se, no és afer exclusiu de lingüistes. Certament, des d’algunes ciències socials com la demografia, la geografia o l’economia s’ha mostrat molt poc interès per la llengua. Però, encara que els sociolingüistes de formació lingüística formin el col·lectiu més nombrós de l’àrea, hem pogut comprovar que en aquesta empresa també hi participa un nombre no menyspreable de sociòlegs, comunicòlegs, antropòlegs i altres científics socials.

Així doncs, la identificació entre “sociolingüista” en sentit ampli i “lingüista” és difícil de mantenir per inexacta. Ara bé, el que ja és més cert és que l’estudi de les relacions entre llengua i societat continua ocupant una posició secundària, quan no marginal, a pràcticament totes les disciplines en què és present –inclosa, val a dir-ho, la lingüística, que aquí no hem tractat. L’alingüisme de bona part de les nostres ciències socials és profund i s’entrellaça amb tants factors acadèmics i ideològics que serà difícil de superar. Com apuntàvem al començament d’aquest article, hi ha massa valls i massa pocs ponts en una àrea en què molts prefereixen l’encastellament de l’especialitat als riscos –innegables– de la interdisciplinarietat.

Ara bé, en la mesura que la llengua es mostra una i altra vegada rellevant per a la comprensió dels fenòmens socials, som molts a pensar que caldria incorporar-la més àmpliament en el conjunt de les ciències socials, en benefici de tots. Una de les millors maneres d’aconseguir-ho fóra que, al costat de les sociolingüístiques de les facultats de

filologia, es desenvolupessin una sociologia de la llengua, una politologia de la llengua, una demografia de la llengua, etc., enquadrades en els respectius ensenyaments. Es tracta d'una necessitat especialment aguda en aquells casos en què –com s'esdevé en economia, geografia o demografia, per exemple– l'interès per l'estudi del binomi llengua i societat ha estat fins ara més feble.

Molt probablement, només així –enfortint i desenvolupant iniciatives des de perspectives múltiples– podrem caminar cap a alguna mena d'interdisciplinarietat. Ara mateix, i com a mínim en el cas de la sociolingüística feta al domini lingüístic català, la interrelació entre els especialistes dels diferents àmbits és insuficient. Són pocs els llocs de trobada i d'intercanvi, i escassegen les instàncies acadèmiques o de recerca en què especialistes amb formació diversa col·laborin efectivament. Com a resultat, els models d'anàlisi que es manegen tendeixen a recloure's en el marc de cadascuna de les línies d'estudi particulars i fan poca atenció a les aportacions externes. Més que d'interdisciplinarietat de la recerca sociolingüística, ara mateix potser hauríem de parlar de multidisciplinarietat amb interrelació escassa i descompensada.

Els beneficis en totes direccions que reportaria un increment de la interdisciplinarietat en la recerca sociolingüística i una superació de l'alingüisme de les ciències socials són, difícils de sintetitzar en un espai com aquest. En un article recent, Coupland (2001) assenyalava diverses de les àrees de més interès per a la interrelació entre la sociolingüística i la resta de ciències socials. Entre aquestes, val la pena de recordar la contribució a l'exploració dels límits de la contextualització a l'hora de desenvolupar models que combinin el que és local amb el que és estructural en els comportaments humans; les aportacions a la comprensió de la globalització, un fenomen amb una dimensió cultural i comunicativa crucial; o el paper de la llengua en la construcció dels grups i les identitats socials, un camp en què la sociolingüística juga a casa i té molt a contribuir a la resta de ciències socials.

Caldria ser conscients que l'esvoranc que separa els científics socials alingüístics dels seus equivalents sociolingüístics no és innocu, sinó que té conseqüències negatives per a totes les parts. Aquest fossat s'expressa, per exemple, en el fet que, ara i aquí, puguin conviure dos discursos públics paral·lels i absolutament contradictoris: d'una banda, el discurs de la diversitat multicultural, que proclama que la diversitat cultural –i també lingüística– augmentarà indefinidament de cara al futur, fins i tot als Països Catalans; d'una altra, el discurs de la globalització homogeneïtzadora, que denuncia que la immensa majoria de les comunitats lingüístiques del món –inclosa la catalana–

desapareixeran durant les pròximes dècades. Resultaria fins i tot divertit constatar que els dos discursos poden produir-se de costat sense despertar sorpresa si no fos que, en el fons, la seva coexistència feliç deslegitima el conjunt de les ciències socials. Així, cal bastir un discurs sòlid que permeti superar aquesta mena de contradiccions. Perquè davant de tals discrepàncies, el lector mínimament crític no pot deixar de pensar que o els uns o els altres —o tal vegada tots plegats— li estan prenent el número... i engegarlos a dida.

Una de les possibles vies per a superar l'alingüisme i la poca interrelació de les nostres disciplines el constitueixen les noves immigracions. Fins ara, hom ha pogut mantenir certa ficció d'alingüisme entre altres coses perquè, al capdavant, al llarg del segle xx els catalanoparlants han acabat essent competents en castellà, francès o italià, la qual cosa permetia analitzar fins a cert punt la societat catalana bo i prescindint del contacte de llengües. Però davant d'immigracions al·loglotes heterogènies resulta molt més complex d'amagar que els nouvinguts han de superar una sèrie de reptes, entre els quals els lingüístics no són precisament els menors. Això sense tenir en compte que la irrupció de les noves poblacions genera en la població establerta un seguit de (des)equilibris demogràfics que poden tenir àmplies repercussions pel que fa a les representacions identitàries, les lleialtats polítiques, la distribució social i geogràfica de la població... i els coneixements, les representacions i els usos lingüístics. Així, no és estrany que en aquests moments estiguin florint projectes de recerca i de docència que, des de diverses ciències socials, s'interessen també per les qüestions lingüístiques relacionades amb les noves immigracions,⁴⁰ la qual cosa augura que l'alingüisme que hem denunciat pot atemperar-se de cara a un futur.

Ara bé, l'emergència en el discurs de conceptes com ara la identitat o la multiculturalitat no impliquen que les ciències socials als territoris de llengua catalana hagin de trencar indefectiblement i en positiu l'alingüisme que les caracteritza. L'especialització i l'aïllament en un marc de multidisciplinarietat permet que hom s'abeuri tranquil·lament en fonts estrangeres i apliqui a la realitat lingüística catalana conclusions que per ventura són certes a França o als Estats Units, però que no ho són necessàriament en una societat de llengua minoritzada com la nostra. Sense anar més lluny, la funció de l'escola com a distribuïdora de la llengua pròpia resulta molt més

40. Assenyalem, per exemple, i sense cap pretensió d'exhaustivitat, el Màster de formació: immigració, llengua i treball social (UdL), el Postgrau / Màster en Immigració i Educació Intercultural (UB) o el Postgrau en Educació Plurilingüe (UB).

imprescindible al nostre país que no pas a Gran Bretanya, a França o a l'Espanya castellanòfona, on la llengua del país amara l'entorn d'una manera ara per ara impensable per al català. Oblidar aquesta circumstància en la planificació escolar podria conduir, per exemple, a generar uns límits etnolingüístics molt més impermeables en el nostre context que en qualsevol d'aquells països.

En termes més generals, hauríem de conscienciar-nos que la desconexió de la reflexió sociolingüística en el conjunt de les ciències socials al nostre país implica una negligència poc comprensible. El valor de la nostra experiència col·lectiva a l'hora de comprendre un món culturalment complex és sovint valorada més enllà de les nostres fronteres.⁴¹ Resulta incoherent que les nostres societats balafiïn irresponsablement els recursos provinents de la pròpia experiència de plurilingüisme i pluriculturalisme, acumulada al llarg de dècades i fins i tot de segles, mentre s'obren de braços de manera acrítica a discursos construïts en uns contextos i per a uns objectius sovint allunyats de les nostres realitats i necessitats col·lectives. Per més punts de contacte que hi pugui haver, les nostres societats no són un calc de la francesa, l'holandesa, la sueca, la canadensa o qualsevol altra. Ens cal fer passar pel nostre propi sedàs l'experiència aliena per tal d'elaborar una teoria pròpia del nostre país (Cardús 2002). I per a arribar a elaborar aquesta teoria, els coneixements sociolingüístics poden ser més que valuosos. Només així, incorporant la nostra experiència multidimensional a la comprensió de la pròpia societat, serà possible bastir una teoria que, a banda de servir-nos a nosaltres, pugui ser d'utilitat per a avançar cap a un món una mica més plural i una mica més just per a tothom.

Vallès, febrer del 2003

F. XAVIER VILA I MORENO amb la col·laboració de NATXO SOROLLA
*Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació – Universitat de
Barcelona*

41. Per no cenyir-nos al món acadèmic, recordem els casos de Francesc Vendrell (ONU) fent de mitjancer a l'Afganistan dels talibans; de Frederic Mayor Zaragoza, que exercí càrrec de secretari general de la Unesco; o de Ricard Pérez Casado (doctor en història i exalcalde de València) o Alfons Cucó (qui fou parlamentari de PSPV-PSOE), enviats en missions europees als Balcans i al Caucas.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALEMANY, R., FERRANDO, A. & MESEGUER, L. B. (a cura de) (1993) *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ALTURO, N. & VILA, F. X. (eds.) (2002) *Variació dialectal i estandardització*. Barcelona, PPU.
- AMMON, U., DITTMAR, N. & MATTHEIER, K. J. (eds.) (1987) *Sociolinguistics – Soziolinguistik*, Berlín, Mouton De Gruyter, vol. 1.
- ARACIL, L. V. (1965) *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle*, Nancy, Centre Universitaire Européen. Trad. cat.: Aracil, L. V. (1986a), 21-38.
- (1966) «Bilingualism as a myth», *Interamerican Review* 2-4: 521-533. Trad. cat.: ARACIL, L. V. (1986a), 39-78.
- (1968) «Introducció», a ESCALANTE, 9-88.
- (1974) *Sociolingüística: revolució i paradigma*. Reimprès dins ARACIL (1986a), 79-94.
- (1975) «La revolució sociolingüística catalana», *Presència*, 13 de desembre. Reimprès a ARACIL, L. V. (1986a), 69-78.
- (1979) «Educació i sociolingüística», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 2, 33-86. Reimprès a ARACIL, L. V. (1986a), 129-217.
- (1983) *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans.
- (1986a) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 2a ed. revisada. (1a ed.: 1982)
- (1986b) «“Llengua nacional”: una crisi sense crítica?», *Límits* 1, 9-23.
- ARGENTE I GIRALT, J. A. (dir.) (1997) *Reports de la recerca a Catalunya. La lingüística i les ciències del llenguatge (1990-1995)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- ARGENTER, J. A. (1998) «Etnografia de la comunicació», a PRADILLA, (ed.), 81-90.
- ARNAU, J. (1980) *Escola i contacte de llengües*, Barcelona, CEAC.
- ARNAU, J. i ARTIGAL, J. M. (eds.) (1998) *Els programes d'immersió: una perspectiva europea / Immersion Programmes: a European Perspective*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- ARNAU, J., COMET, C., SERRA, J. M., & VILA, I. (1992) *La educación bilingüe*, Barcelona, ICE Universitat de Barcelona-Horsori.

- ARTAL, F. (2002) «Cap a on hauria d'anar l'economia catalana?» *L'Espill*, Segona època, 11, 136-144.
- ARTAL, F., GABRIEL, P., LLUCH, E. & ROCA, F. (eds.) (1979) *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*, Barcelona, Edicions 62.
- ARTIGAL, J. M. (1989) *La immersió a Catalunya. Consideracions psicolingüístiques i sociolingüístiques*, Vic, EUMO.
- (1990) «Els programes d'immersió lingüística: un projecte d'escola que s'escola?», *Revista de Catalunya* 43, 9-18.
- (coord.) (1995) *Els programes d'immersió als territoris de llengua catalana. Estat de la qüestió*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- AZURMENDI AYERBE, M. J. (2000) *Psicosociolingüística*, Bilbao, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1969) *La llengua dels barcelonins. Resultats d'una enquesta sociològico-lingüística. I: L'enquesta. La llengua i els seus condicionaments*, Barcelona, Edicions 62.
- BAÑERES, J. (coord.) (1990) *El repte (sòcio)lingüístic de l'Acta Única. Les llengües comunitàries a Catalunya (1)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- BAÑERES, J. & ROMANÍ, J. M. (1994) «L'exhortation à la "normalisation" ou *Ho volem tot en català* (Nous voulons tout en catalan)», *Lengas* 35, 27-44.
- BARRERA, A. (1985) *La dialéctica de la identidad en Cataluña*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- (1990) *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*, Madrid, Alianza.
- (1995) *Language, Collective Identities and Nationalism in Catalonia, and Spain in General*, Firenze, European University Institute Working Paper 95/6 San Domenico.
- BASSOLS, M., RICO, A. & TORRENT, A. M. (eds.) (1997) *La llengua de TV3*, Barcelona, Empúries.
- BASTARDAS, A. (1996) *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*, Barcelona, Proa.
- BASTARDAS-BOADA, A. (2002) The ecological perspective: Benefits and risks for sociolinguistics and language policy and planning. A: FILL *et al.* (eds.), 77-88.
- BASTARDAS, A. I SOLER, J. (eds.) (1988) *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona, Empúries.

- BELTRÁN ANTOLÍN, J. & SÁIZ LÓPEZ, A. (2001) *Els xinesos a Catalunya. Família, educació i integració*, Barcelona, Alta Fulla, Fundació Jaume Bofill.
- BERGVALL, V. L., BING, J. M. & FREED, A. F. (eds.) (1996) *Rethinking Language and Gender Research. Theory and Practice*, London-New York, Longman.
- BERNABÉ, A., BERENGUER, J. A., CANTARERO & DE TORRES, J. C. (eds) (2002) «Presente y futuro de la Lingüística en España. La Sociedad de Lingüística, 30 años después», *Actas del II Congreso de la Sociedad Española de Lingüística, Madrid, 11-15 de diciembre de 2000*, Madrid.
- BERTRAN, C. (2002) «La relació de servei: un treball cooperatiu. Anàlisi d'una prestació de servei a una farmàcia del carrer de Sant Pau de Barcelona», *XIII Seminari Llengües i Educació. Reunió de la Xarxa Temàtica "L'Educació Lingüística i la Formació d'Ensenyants en Situacions Multiculturals i Multilingües"*. <http://www.ub.es/ice/portaling/seminari-pdf/comu-cat.htm>
- BERUTTO, G. (1995) *Fondamenti di sociolinguistica*, Roma-Bari, Laterza.
- BIERBACH, C. (1983) «Aproximació a la significació de les actituds lingüístiques: dos estudis de cas», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 5, 93-118.
- (1988) «Les actituds lingüístiques», BASTARDAS I SOLER (eds.), 155-187.
- BILLIG, M. (1995) *Banal Nationalism*, London, Thousand Oaks; New Delhi, Sage.
- BOIRA MAIQUES, J. V. (2002) *Euram 2010. La via europea*, València: Edicions 3i4.
- BOIX I FUSTER, E. (1985) «"Naltros parlem mal català": actituds interdialectals entre els caleros de Palamós», SMITH, SOLÀ-SOLÉ, VIDAL TIBBITS, MASSOT & MUNTANER (coords.), 57-73.
- (1991) «Els censos lingüístics als Països Catalans», REIXACH (coord.), 381-388.
- (1993) *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*, Barcelona, Ed. 62.
- BOIX I FUSTER, E., & VILA I MORENO, F. X. (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.
- BOIX, E. & PAYRATÓ, L. (1997) «An overview of Catalan sociolinguistics and pragmatics (1989-1996)», *Catalan Review* IX, 2, 317-406.
- BOIX, E. & FARRÀS, J. (1994) «Les llengües, les identitats i els joves d'Andorra», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, 91-106.
- BOIX, E., i FARRÀS, J. (1996) «Ideologies, coneixements i usos lingüístics dels estudiants de secundària d'Andorra», *Annals 1994*, Institut d'Estudis Andorrans. Centre d'Andorra, 103-133.

- BORJA, J. (2003) «Immigració i ciutadania política. Un repàs a Europa», *L'Avenç* 277, 51-55.
- BOTEY, J. (2003) «La incorporació social i política dels immigrants dels anys seixanta» *L'Avenç* 277, 44-50.
- BOYER, H. (1991) *Langues en conflit. Études sociolinguistiques*, París, L'Harmattan. Darrer capítol traduït a: — (1992) «Resistència i reconquesta sociolingüístiques: aspectes de la normalització del català a la Catalunya autònoma», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 10, 51-76.
- BRAÑAS, J. M., CHOI NAK-WON & SHIN C.-Y (eds.) (2002) *Conexiones de la sociedad coreana y española*, Barcelona, Instituto de Humanidades de la Universidad de Chonbuk; Centre d'Estudis Internacionals i Interculturals de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- BUXÓ, M. J. (1983) *Antropología lingüística*, Barcelona, Anthropos.
- BUXÓ I REY, M. J. (2002) «Bilingüisme i interculturalitat», LLUÍS I VIDAL-FOLCH (coord.), 29-36.
- CABRÉ, A. (1995) «Factors demogràfics en l'ús de la llengua: el cas de Catalunya», Direcció General de Política Lingüística, 9-13.
- (1999) *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa.
- (2003) «Barcelona i el sistema català de reproducció», *L'Avenç* 277, 28-31.
- CALAFORRA, G. (1999) *Paraules, idees i accions. Reflexions "sociològiques" per a lingüistes*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2002) «L'estructura i l'agent en sociologia del llenguatge: problemes d'interpretació de la realitat sociolingüística», Conferència a la IV Jornada "Concepcions i processos de la promoció de les llengües: la perspectiva catalana". Universitat de Girona, Facultat de Lletres, 11 de maig.
- CARDÚS, S. (1995) *Política de paper. Premsa i poder a Catalunya 1981-1992*, Barcelona, La Campana.
- (2002) «Ciutadania i identificació política. Apunts per a un model d'anàlisi de la societat catalana», *L'Espill*, Segona època, 11, 125-135.
- CASANOVAS, P. (1996) «Ensayo sobre la bondad. Guía práctica no sólo para la investigación de campo», Workshop de Jóvenes Sociólogos del Derecho, IISL Oñati, julio 1995.

- CASASSAS, L. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la geografia», *Direcció General de Política Lingüística*, vol. 3, 57-62.
- CASASÚS I GURI, J. M. (2002) «Ciències de la comunicació social», LLUÍS (coord.), 247-264.
- CASTELLÓ, R. (2001) «Nacionalismes i actituds lingüístiques al País Valencià: una aproximació», MOLLÀ (ed.), 145-199.
- (2002) «Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16, 195-216
- CASTELLS, M. (2003) *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 2a ed. Trad. català: — (2003) *L'era de la informació. Economia, societat i cultura*, Barcelona, UOC.
- CASTELLS, M. i TUBELLA, I. (dirs.) (2002) *La societat xarxa a Catalunya. Informe de recerca I*, Barcelona: FUOC. Consultable a: <http://www.uoc.edu/in3/pic>
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (1994) *Conocimiento y uso de las lenguas en España (Investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en las Comunidades Autónomas Bilingües)*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- CERCLE D'ANÀLISI DEL DISCURS (1997) *La parla com a espectacle. Estudi d'un debat televisiu*, Bellaterra-Castelló de la Plana-València, Universitat Autònoma de Barcelona-Universitat Jaume I-Universitat de València.
- CHAUDENSON, R. (2000) «Planification linguistique, droit à la langue et développement», *Estudios de Sociolingüística. Linguas, sociedades e culturas* 1, 1, 191-201.
- CHOI NAK-WON (2002) «Estudio comparativo entre el Plan General de Normalización del catalán y la política lingüística del coreano después de la independencia», BRAÑAS, CHOI & SHIN (eds.), 83-92.
- CÍRCULO DE ECONOMÍA (2000) «La paradoxa de la desocupació», Abril. <http://www.circuloeconomia.com/CATALAN/indexcat.htm>
- CÍRCULO DE ECONOMÍA (2001) Quines televisions públiques volem i com les financem?. Gener. <http://www.circuloeconomia.com/CATALAN/indexcat.htm>
- COHEN, M. (1956) *Pour une sociologie du langage*, París, Albin Michel.
- COLOM I ORTIZ, F. (1998) *El futur de la llengua entre els joves de València. Coneixement, ús i actituds lingüístiques en els joves estudiants de la ciutat de València*, València, Denes.
- COLOMER, J. M. (1996) *La utilitat del bilingüisme*, Barcelona, Ed. 62.

- CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA (1989) *El valencià en el sector terciari avançat*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- COULMAS, F. (1997) «Introduction», COULMAS (ed.), 1-12.
- COULMAS, F. (ed.) (1997) *The Handbook of Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.
- COUPLAND, N. (2001) «Introduction: Sociolinguistic theory and social theory», COUPLAND, SARANGI & CANDLIN (eds.), 1-26.
- COUPLAND, N., SARANGI, S. & CANDLIN, C. N. (2001) «Editor's preface and acknowledgements», COUPLAND, SARANGI & CANDLIN (eds), xiii-xvi.
- COUPLAND, N., SARANGI, S. I CANDLIN, C. N. (eds.) (2001) *Sociolinguistics and Social Theory*, Harlow, England, Longman.
- CUCÓ, A. (1989) *País i estat: la qüestió valenciana*, València, Tres i Quatre.
- (2002) «Les fragilitats identitàries del País Valencià», *L'Espill*, Segona època, 11, 28-48.
- (2002) *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*, València, Tres i Quatre.
- DELGADO RUIZ, M. (1998) *Diversitat i integració*, Barcelona, Empúries.
- (1999) «Anonimat i ciutadania. Dret a la indiferència en contextos urbans», *Revista Catalana de Sociologia* 10.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1991) *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana. Vol. 3: Dinàmica social i factors intervinents en l'extensió de l'ús social del català*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1995) *Actes del Simposi de Demolingüística. III Trobada de Sociolingüistes Catalans. Tortosa, 15 i 16 de novembre de 1993*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1997) *Actes del Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística. Barcelona, 9 i 10 de novembre de 1995*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1999) *Polítiques lingüístiques a països plurilingües. Cicle de conferències Barcelona, novembre-desembre 1998*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- DOMÍNGUEZ, F. (1997) «Cap a un model de màrqueting lingüístic», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 182-191.
- DURANTI, A. (1997) *Linguistic Anthropology*, Cambridge, Cambridge University Press.

- DYM (1998) *Enquesta lingüística sobre l'ús oral del català entre la població de Catalunya major de 15 anys. Informe resum*, Volum fotocopiat. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ERILL I PINYOT, G., FARRÀS I FARRÀS, J. & MARCOS I MORAL, F. (1992) *Ús del català entre els joves a Sabadell. Coneixement, ús i actituds dels estudiants de secundària. Sabadell, curs 1985-86*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- ESCALANTE, E. (1968) *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*, València, Lavínia.
- ESPLUGA, J. L. & CAPDEVILA, A. (1995) *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*, Lleida, Pagès.
- ESTEVA, C. (1973) «Contribucions a una teoria del bilingüisme», In *Memoriam Carles Riba*, Barcelona, Ariel, 165-183.
- (1991) «L'ús social de la llengua catalana», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 9-18.
- EUROMOSAIC (1996) *The Production and Reproduction of the Minority Language Groups in the European Union*, Brussels-Luxembourg, European Commission.
- FABÀ, A. *et al.* (2000) *Usos i actituds sobre la llengua catalana a Catalunya: primer informe de resultats*, Mecanoscrit inèdit.
- FARRÀS, J., BOSCH, C., & TORRENTE, J. L. (2001) «Recerca sociolingüística sobre l'ús del català a les benzineres», *Noves SL*, estiu. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm01estiu/catalana/farras1_3.htm.
- FARRÀS I FARRÀS, J., TORRES I COMES, J. & VILA I MORENO, F. X. (2000) *Els coneixement del català a Catalunya segons l'Enquesta Oficial de Població de 1996. Mapa sociolingüístic*, Barcelona, Direcció General de Política Lingüística, Generalitat de Catalunya.
- FASOLD, R. (1984) *The Sociolinguistics of Society. Introduction to Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.
- (1990) *The Sociolinguistics of Language. Introduction to Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell.
- FERGUSON, C. A. (1959) «Diglossia», *Word* 15, 2, 325-340. Trad. cat.: — (1983) «Diglòssia», *Quaderns de Ponent* 3-4, 85-102.
- (1991) «Diglossia revisited», *Southwest Journal of Linguistics* 10, 1, 214-234.

- FERRANDO, A. (coord.) (1989) *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea VIII. Història de la Llengua*, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana- Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FIGUEROA, E. (1994) *Sociolinguistic Metatheory*, Oxford, Pergamon.
- FILL, A., *et al.* (2002) *Colourful Green Ideas*, Bern, Peter Lang.
- FISHMAN, J. A. (1963) «Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism», *Journal of Social Issues* 23, 2, 29-38.
- (1972) *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to the Study of Language in Society*, Rowley, Newbury House.
- (1991) *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon, Multilingual Matters.
- (2001) *Llengua i identitat*, Alzira, Bromera.
- (ed.) (1999) *Handbook of Language and Ethnic Identity*, New York-Oxford, Oxford University Press.
- (ed.) (2001) *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*, Clevedon, Multilingual Matters.
- FLAQUER, L. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la sociologia», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 77-82.
- (1996) *El català, llengua pública o llengua privada?*, Barcelona, Empúries.
- FÒRUM BABEL (1999) *El nacionalisme i les llengües de Catalunya*. Estudi preliminar i selecció de textos (sic): Antonio Santamaría, Barcelona, Àltera.
- FRIGOLÉ, J. (2002) «Antropologia», LLUÍS (coord.), 265-278.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL (1999) *Informe per a la Catalunya del 2000*, Barcelona, Mediterrània.
- FUSTER, J. (1962) *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- GABINET MUNICIPAL DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA (1995) *IV Jornades de Sociolingüística: La política lingüística a l'Estat Espanyol: Balanç i perspectives. Alcoi, 24 i 25 de març de 1995*, Alcoi, Gabinet Municipal de Normalització Lingüística, Ajuntament d'Alcoi.
- GABISE (1999) *Estudi sociològic dels joves a Catalunya*, Barcelona, GABISE.
- GARCÍA MOUTON, P. (ed.) (1994) *Geolingüística: Trabajos europeos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- GAL, S. (1988) «The political economy of code choice», HELLER (ed.), 245-264.
- (1989) Language and political economy. *Annual Review of Anthropology* 18, 345-367.

- GAHNG, T.-J. & WOOLARD, K. (1990) «Canvis en les avaluacions i les actituds lingüístiques a Barcelona (1980-1987)», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, 79-88.
- GARCÍA FERRANDO, M. (coord.) (1992) *La sociedad valenciana de los 90*, València, Edicions Alfons el Magnànim.
- GARCÍA MARCOS, F. J. (1999) *Fundamentos críticos de sociolingüística*, Almería, Universidad de Almería.
- GARCIA SEVILLA, L., JIMÉNEZ, S., MUNTANER, C. & BALADA, F. (1984) «El xoc cultural dels immigrants a Catalunya: resultats qualitius», *Annals de Medicina* LXX, 4, 108-111.
- GARDIN, B. & MARCELLESI, J. B. (1987) «The subject matter of sociolinguistics», AMMON, DITTMAR & MATTHEIER (eds), 16-25.
- GARRETA BOCHACA, J., HUGUET CANALS, À., LLURDA GIMÉNEZ, E. & SUÏLS SUBIRA, J. (1998) *Multilingüisme a la Vall d'Aran. Identitat i transmissió de l'aranès*, Document inèdit. Institut de Sociolingüística Catalana.
- GIFREU, J. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la comunicació», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 25-34.
- (2001) *El meu país. Narratives i combats per la identitat*, Lleida, Pagès.
- GIFREU, J. (dir.) & COROMINAS, M. (coord.) (1991) *Construir l'espai català de comunicació*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Centre d'Investigació de la Comunicació.
- GILES, H. i VILADOT, M. À. (1994) «Ethnolinguistic differentiation in Catalonia», *Multilingua* 13, 3, 301-312.
- GIMENO MENÉNDEZ, F. & MONTOYA ABAD, B. (1989) *Sociolingüística*, València, Universitat de València.
- GINER, S., FLAQUER, L., BUSQUETS, J. & BULTÀ, N. (1996) *La cultura catalana: el sagrat i el profà*, Barcelona, Ed. 62.
- GINER, S. (dir.) (1998) *La societat catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística, Generalitat de Catalunya.
- GÓMEZ MOMPART, J.-L., i DOLÇ, M. (1998) «Ciutat, política lingüística i llengua», MOLLÀ (ed.), 65-106.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. (2002) «Pedagogia», LLUÍS (coord.), 169-188.
- GRAELLS I COSTA, J. i VIVES I LEAL, N. (2001) *Administració, societat, llengua i Internet*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya.

- GRIN, F. (1999) «Economics», FISHMAN (ed.), 9-24.
- GRIMSHAW, A. D. (1987) *Sociolinguistics versus sociology of language: Tempest in a Teapot or profound academic conundrum?*, AMMON, DITTMAR & MATTHEIER (eds), 9-15.
- GRIN, F. & VAILLANCOURT, F. (1999) *The Cost-effectiveness Evaluation of Minority Language Policies: Case Studies on Wales, Ireland and the Basque Country*, Flensburg, European Centre for Minority Issues (ECMI).
- GUIBERNAU, M. (1996) *Nationalisms. The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. Trad. cat.: — (1997) *Nacionalismes. L'estat nació i el nacionalisme al segle XX*, Barcelona, Proa.
- (2000) «Drets individuals, drets col·lectius i ciutadania», *L'Espill*, 2a època, 4, 98-108.
- (ed.) (2000) *Nacionalismes: debats i dilemes per a un nou mil·lenni*, Barcelona, Proa-CETC.
- GUINOT, E. (1999) *Els fundadors del Regne de València*, València, Tres i Quatre, 2 vol.
- HAUGEN, E. (1950) «The analysis of linguistic borrowing», *Language* 26, 210-231.
- (1953) *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behaviour*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- (1956) *Bilingualism in the Americas*, University of Alabama Press, American Dialect Society, 26.
- HELLER, M. (1999) *Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography*, Londres, Nova York, Longman.
- HERNÁNDEZ I DOBON, F. J. (2000) «Sociologia de la llengua», NINYOLES (ed.), 261-284.
- (2001) *El valencià a València*. Tesi doctoral inèdita, Facultat de Ciències Socials, Universitat de València.
- HOBBSAWM, E. J. (1991) *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth and Reality*, Cambridge, Cambridge University Press.
- HOULE, R. (1997) «Les facteurs de l'évolution de la connaissance du catalan en Catalogne espagnole», *Papiers de Demografia* 132.
- HUGUET, À. (1995) «Evaluación del conocimiento lingüístico de los escolares de la Franja Oriental de Aragón: Incidencia de algunos factores», *Revista de Educación* 308, 217-239.
- HUGUET, À. & SUÍLS, J. (1998) *Llengües en contacte i actituds lingüístiques. El cas de la frontera catalano-aragonesa*, Barcelona, Horsori.

- HUGUET, À. VILA, I. & LLURDA E. (2000) «Minority language education in unbalanced bilingual situations: a case for the Linguistic Interdependence Hypothesis», *Journal of Psycholinguistic Research* 29 (3), 313-333.
- HYMES, D. (1970) «Introduction: Toward Ethnographies of Communication», GUMPERZ & HYMES (eds.), 1-34.
- (1964) *Language in Culture and Society*, New York, Harper and Row.
- INSTITUT CATALÀ D'INDÚSTRIES CULTURALS (2002) *Llibre Blanc de les Indústries Culturals de Catalunya*, Barcelona, ICIC. <http://cultura.gencat.es/publicacions/llibreblanc.htm>
- INSTITUT DEP, PRUNÉS, A. & SOLÉ CAMARDONS, J. (2002) «Usos, actituds i serveis lingüístics a les empreses associades a la CECOT», *Noves SL*, tardor. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm02tardor/catalana/cecot1_8.htm
- INSTITUT DEP & SOLÉ CAMARDONS, J. (2002) «Usos, actituds i serveis lingüístics a les empreses d'assegurances», *Noves SL*, primavera. http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm02primavera/catalana/sole1_9.htm
- JANÉ I SOLÀ, J. & PASCUAL I ESCUTIA, J. (2002) «Economia», LLUÍS (coord.), 101-124.
- JUAN-TRESSERRAS, J. & LLORACH, N. (2002) «La llengua catalana i la producció en els mercats culturals», INSTITUT CATALÀ D'INDÚSTRIES CULTURALS, 357-380.
- JULIÀ I MUNNÉ, J. (ed.) (2000) *Llengua i ràdio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JUNYENT, C. (1998) *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*, Barcelona, Empúries.
- KELLY, L. G. (ed.) (1969) *Descriptions and Measurement of Bilingualism*, Toronto, University of Toronto Press.
- KREMNITZ, G. (1990) *Gesellschaftliche Mehrsprachigkeit*, Wien, Wilhelmbraummüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.h. Trad. cat.: (1993) *Multilingüisme social. Aspectes institucionals, socials i individuals*, Barcelona, Edicions 62.
- LABOV, W. (1994) «Principles of Linguistic Change. I: Internal Factors», Oxford, GB-Cambridge, US. Trad. cast.: (1996) *Principios del cambio lingüístico. 1: Factores internos*, Madrid, Gredos.
- LAITIN, D., SOLÉ, C. & KALYVAS, S. (1994) «Language and the construction of States: the case of Catalonia in Spain», *Politics and Society* 22, 1, 5-29.
- LARIN, B. A. (1928) *Sociologiceskaja lingvistika*, Leningradoskogo Gosudartvennogo Pedagogiceskogo Instituta.

- LEPRÊTRE, M. & Bañeres, J. (2002) «La sociolinguistique catalane: de la dénomination d'école à l'appellation géographique. Une approche idéelle», *Terminogramme* 103-104, 105-128.
- LEVY, P. M. G. (1960) *La querelle du recensement*, Bruxelles, Institut Belge de Science Politique.
- LIEBERSON, S. (1966) «Language questions in censuses», *Sociological Enquiry* 36, 2.
- (1969) «How can we describe and measure the incidence and distribution of bilingualism?», KELLY (a cura de), 286-295.
- LÓPEZ, B. (1998) «Política lingüística i política de comunicació davant dels reptes de la globalització», MOLLÀ (ed.), 161-180.
- LÓPEZ BULLA, J. L. (2003) «És a la fàbrica on es van barrejar les diverses fonts i pràctiques culturals», Entrevista de Josep M. Muñoz, *L'Avenç* 277, 57-65.
- LLOBERA, J. R. (1994) *The God of Modernity. The Development of Nationalisme in Western Europe*, Oxford, Berg. Trad. cast: (1996) *El dios de la modernidad*, Barcelona, Anagrama.
- (2001) «La força de la llengua en la identitat nacional. L'experiència de l'Europa Occidental», MOLLÀ (ed.), 57-90.
- LLUCH, E. (1995) «Producció de llibres en català (1476-1860): la història de la “morta viva”», *L'Avenç* 189, 22-27.
- LLUÍS FONT, P. (2002) «Filosofia», LLUÍS (coord.), 15-60.
- (2002) *Les idees i els dies. Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*, Barcelona, Proa.
- LLUÍS I VIDAL-FOLCH, A. (coord.) (2002) *Bilingüisme a Amèrica i a Catalunya. Actes del I Fòrum de Bilingüisme Amer-i-cat.*, Barcelona, Institut Català de Cooperació Iberoamericana.
- MAJÓ CRUZATE, J. (1998) «Societat de la informació, cultura i llengua», MOLLÀ (ed.), 129-160.
- MARÍ, I. (2002) *Una política intercultural per a les Balears? Informe per al debat*, Palma, Direcció General de Cultura, Conselleria d'Educació i Cultura (Govern de les Illes Balears), “Sa Nostra” Caixa de Balears, Fundació “Sa Nostra”.
- MARÍN I OTTO, E. (1998) «Noves tecnologies, ecosistemes comunicatius i identitat», MOLLÀ (ed.), 181-204.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. Á., FORT CAÑELLAS, M. R., ARNAL PURROY, M. L. & GIRALT LATORRE, J. (1995) *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*.

- Zaragoza, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Ciencia. Universidad de Zaragoza. Vols. 1 i 2.
- MAURO, T. de (1963) *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, Laterza.
- MAYANS, J. (2002a) *Sota un silenci amb mil orelles. Perspectives socials sobre ciborgs i ciberespais*, Palma de Mallorca, Edicions UIB
- (2002b) *Género Chat. O cómo la etnografía puso un pie en el ciberespacio*, Barcelona, Gedisa.
- MCDONOUGH, G. W. (1986) *Good Families of Barcelona: A Social History of Power in the Industrial Era*, Princeton, Princeton University Press.
- MÉDIA PLURIEL MÉDITERRANÉE (1993) *Catalan. Pratiques et représentations dans les Pyrénées Orientales. Sondage. Resultats et analyse*, Montpellier, Média Pluriel Méditerranée.
- MÉDIA PLURIEL MÉDITERRANÉE (1998) *Pratiques et représentations du Catalan*, Montpellier, Région Languedoc-Roussillon.
- MELIÀ, J. (1997) *La llengua dels joves. Comportaments i representacions lingüístiques dels adolescents mallorquins*, Palma, Universitat de les Illes Balears.
- MILROY, L. (1987a) *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*, Oxford, Basil Blackwell.
- (1987b) *Language and Social Networks*, Oxford, Basil Blackwell, 2a ed. (1a ed. de 1980)
- MIRA, J. F. (1984) *Crítica de la nació pura. Sobre els símbols, les fronteres i altres assaigs impetuosos*, València, Eliseu Climent.
- (1989) «Idioma i cultura nacional», FERRANDO (coord.), 124-133.
- (1990) *Cultures, llengües, nacions*, Barcelona, La Magrana.
- MIRET, N. (2003) «La immigració i l'articulació de l'espai metropolità», *L'Avenç* 277, 39-43.
- MOLLÀ, T. (1998) «Preàmbul: els nous factors de la política lingüística», MOLLÀ (ed.), 9-30.
- (2002) *Manual de sociolingüística*, Alzira, Bromera.
- (ed.) (1998) *La política lingüística a la societat de la informació*, Alzira, Bromera.
- (ed.) (2002) *Llengües globals, llengües locals*, Alzira, Bromera.
- MOLLÀ, T. & PALANCA, C. (1987) *Curs de sociolingüística 1*, Alzira, Bromera. (3a ed. de 1989)
- MOLLÀ, T. & PITARCH, V. (1992) *Bases de política lingüística per al País Valencià*, Castelló de la Plana, Fundació Gaetà Huguet.

- MOLLA, T. & VIANA, A. (1989) *Curs de sociolingüística 2*, Alzira, Bromera, 2a. ed.
- MOLLA, T. & VIANA, A. (1991) *Curs de sociolingüística 3*, Alzira, Bromera.
- MORAGAS, M. de (1998) «Societat de la informació, cultura i llengua», MOLLÀ (ed.), 129-160.
- MORAGAS, M. & GARITAONANDÍA, C. (eds.) (1995) *Decentralization in the Global Era*, London, John Libbey.
- MORANT I MARCO, R., PEÑARROYA I PRATS, M. & TORNAL MONRABAL, J. A. (1997) *Dones i llenguatge: una mirada masculina*, Paiporta, Denes.
- MORENO, M. (2003) «L'anglès i les infraestructures són els dèficits més importants de Catalunya», <http://www.avui.com/avui/diari/03/gen/28/330128.htm>
- MOULINES, U. (2001) «Manifiesto nacionalista (y hasta separatista, si me apuran)», Diànoia 2001. Trad. cat.: — (2002) *Manifest nacionalista (o fins i tot separatista, si volen)*, Barcelona, La Campana.
- NADAL, J. & GIRALT, E. (1966) *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, Mataró, Caixa d'Estalvis de Mataró.
- NEL-LO, O. (2001) *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*, Barcelona, Empúries.
- NEL-LO, O. RECIO, A., SOLSONA, M. & SUBIRATS, M. (1998) *La transformació de la societat metropolitana. Una lectura de l'Enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-1995)*, Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans-Àrea Metropolitana de Barcelona-Diputació de Barcelona.
- NINYOLES, Rafael Lluís (1969) *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, València, Tres i Quatre.
- (1971) *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca, Moll.
- (1972) *Idioma y poder social*, Madrid, Tecnos.
- (1975) *Estructura social y política lingüística*, Valencia, Fernando Torres.
- (1976) *Bases per a una política lingüística a l'Estat Espanyol*, València, Tres i Quatre.
- (1979) *Madre España*, València, Prometeo. Trad. cat.: — (1997) *Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol*, València, Tàndem.
- (1989 [1975]) *Estructura social i política lingüística*, Alzira, Bromera.
- (1992) *El País Valencià a l'eix mediterrani*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
- (1996) *Sociologia de la ciutat de València*, Alzira, Germania.
- (2001) «Conflicte lingüístic i ideologia», MOLLÀ (ed.), 13-32.

- (dir.) (1992) *Enquesta sobre l'ús del valencià 1992*, Servei d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics. Direcció General de Política Lingüística. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Generalitat Valenciana. Edició policopiada.
- (dir.) (1995) *Enquesta sobre l'ús del valencià. Maig 1995*, Servei d'Investigacions i Estudis Sociolingüístics. Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i de Política Lingüística. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana. Edició policopiada.
- (ed.) (2000) *La societat valenciana: estructura social i institucional*, Alzira, Bromera.
- NUSSBAUM, L. (1990) *El contacte de llengües a classe de francès: Una aproximació pragmàtica*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1991) «Plurilingualism in foreign language classroom in Catalonia», *Network on Code-switching and Language Contact* - Brussels, 141-166.
- PASCUAL, V. (1993) *Una proposta de planificació educativa dins el model d'enriquiment d'educació bilingüe en el sistema escolar valencià*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- PASCUAL, V. i SALA, V. (1991) *Un model educatiu per a un sistema escolar en tres llengües*, València, Generalitat Valenciana.
- PERERA, J. (ed.) (2001) *Llengües i educació. L'aportació del seminari de Sitges. Índexs dels seminaris en català, espanyol, francès i anglès*, Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació-Universitat de Barcelona.
- PERERA, S., DEL VALLE, A., MONREAL, P. & VILA, I. (1997) «Immersion lingüística a Catalunya, identitat i imatge», *Caplletra* 21, 95-104.
- PERPINYÀ GRAU, R. (1932) «L'interès col·lectiu de Catalunya i València. Economia i Finances», *apud* ARTAL (2002: 144).
- PETITBÒ, A. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de les ciències econòmiques», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 19-24.
- PIÉ, R. (2002) «Urbanística», LLUÍS (coord.), 169-180.
- PIQUERAS INFANTE, A. (1996) *La identidad valenciana. La difícil construcción de una identidad colectiva*, Madrid, Escuela Libre / Edicions Alfons el Magnànim.
- PITARCH, V. (1994) *Parlar i (con)viure al País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1996) *Control lingüístic o caos*, Alzira, Bromera.
- PLA I MOLINS, Maria (1988) *Actituds dels escolars envers l'ensenyament de la llengua catalana a l'escola: recerca d'una metodologia d'anàlisi*, Barcelona, Departament de Didàctica, Facultat de Psicologia.

- PRADILLA, M. À. (1998) «Sociolingüística de la variació», PRADILLA (ed.), 15-44.
- (2001) «Qüestions lingüisticoidentitàries a l'entorn del blaverisme», MOLLÀ (ed.), 201-235.
- PRADILLA, M. À. (ed.) (1998) *Ecosistema comunicatiu. Llengua i variació*, Benicarló, Alambor.
- PUEYO, M. (1980) «Víkings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 3, 83-102.
- PUEYO I PARÍS, M. & TURULL I RUBINAT, A. (2001) *Política i planificació lingüístiques*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- PUIG I MORENO, G. (1995) «Llengua, cultura i intercultura. L'aportació de l'antropologia cultural», *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura* 5, 119-132.
- PUJADAS, J. J. i TURELL, M. T. (1993) «Els indicadors sociolingüístics del contacte interètnic», ALEMANY, FERRANDO, MESEGUER (a cura de), vol. III: 301-317.
- PUJADAS, J. J. & COMAS D'ARGEMIR, D. (1994) *Estudios de antropología social en el Pirineo Aragonés*, Zaragoza, Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura.
- PUJOLAR, J. (1997) *De què vas, tio?*, Barcelona, Empúries.
- QUEROL, E (1999) *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesi microfitxada 3568, Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona.
- (2000) *Els valencians i el valencià. Usos i representacions socials*, Paiporta, Denes.
- RAMBLA, F. X. (1993) *Factors de la distribució territorial de l'ús del català a la conurbació de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- RAMBLA I MARIGOT, X. (1997) «La classificació lingüística de les posicions socials a Catalunya i la Franja d'Aragó», *Revista Catalana de Sociologia* 4.
- RAMOS, R. (1999) «Contraplanificació lingüística: el cas valencià», *Noves SL* 28, 11-13.
- RAUSELL KÖSTER, P. (2002) «Economia de la llengua», MOLLÀ, (ed.), 125-154.
- REIXACH, M. (1985) *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona. Anàlisi dels resultats del Padró de 1975 i de l'avanç dels de 1981*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- (1990) *Difusió social del coneixement de la llengua catalana. Anàlisi de les dades lingüístiques del padró d'habitants de 1986 de Catalunya, Illes Balears i País Valencià*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.

- (1995) «Els censos lingüístics, entre la substitució i l'explotació», *Direcció General de Política Lingüística*, 235-252.
- (coord.) (1991) *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. III. Àrea 2. Sociologia de la Llengua*, Girona, Diputació de Girona.
- (coord.) (1997) *El coneixement del català. Anàlisi de les dades del cens de 1991 de Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- ROCA I ALBERT, J. (2003) «Introducció», Monogràfic: *L'atracció de Barcelona. Migracions del segle XX, L'Avenç* 277, 26-27.
- ROCA, F. (2000) *Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània*, Barcelona, Pòrtic.
- ROMANÍ, J. MARIA, ARAGAY, J. M. & SABATÉ, J. (1997) «INUSCAT. Un indicador de l'ús del català», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 13, 15-23.
- ROS, A. (2000a) *The Power of Ethnicity and the Ethnicity of Power: The Celebration of Andalusia in Catalonia*. Tesi inèdita, University of California, San Diego.
- (2000b) «Los nuevos significados de la lengua en Cataluña», *Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik* 14, 26-36.
- ROS, M. *et al.* (1994) «Ethnolinguistic vitality and social identity: Their impact on ingroup bias and social attribution», *International Journal of the Sociology of Language* 108, 145-166.
- RUIZ I SAN PASCUAL, F., SANZ I RIBELLES, R. & SOLÉ I CAMARDONS, J. (2001) *Diccionari de sociolingüística*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- SALA I MARTÍN, X. (2001) *Economia liberal per a no economistes i no liberals*, Barcelona, Pòrtic i Dèria Editors.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, J. M. (1998) «Les llengües del territori i el territori de les llengües», MOLLÀ (ed.), 301-360.
- SANJUAN MERINO, X. (2000) «Els factors sociolingüístics en el context econòmic valencià», NINYOLES (ed.), 285-316.
- SANTAEMILIA, J., GALLARDO, B. & SANMARTÍN, J. (eds.) (2002) *Sexe i llenguatge: la construcció lingüística de les identitats de gènere*, València, Universitat de València.
- SANVICÉN, P. (1999) «Cultures en contacte a Catalunya», *Revista Catalana de Sociologia* 10.
- SERRA, M., SERRAT, E., SOLÉ, R., BEL, A. & APARICI, M. (2000) *La adquisición del lenguaje*, Barcelona, Ariel.

- SERRA, J. & VILA, I. (1987) *Resultats acadèmics i desenvolupament cognitiu en un programa d'immersió dirigit a escolars de nivell socio-cultural baix*, Barcelona, ICE, Universitat de Barcelona.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1996) *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*, Andorra, Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Socials i Cultura.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2000) *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució de la llengua 1995-1999*, Andorra, Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Socials i Cultura.
- SIGUAN, M. (1991) «Anàlisi i propostes des de la perspectiva de la psicologia», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, vol. 3, 63-76.
- (1999) *Conocimiento y uso de las lenguas. Investigación sobre el conocimiento y uso de las lenguas cooficiales en las comunidades autónomas bilingües*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- (2002) «Psicologia», LLUÍS (coord.), 169-218.
- SIGUÁN, M. & MACKEY, W. F. (1986) *Educación y bilingüismo*, Madrid, Santillana-Unesco.
- SMITH, N. B., SOLÀ-SOLÉ J. M., VIDAL TIBBITS, M. & MASSOT I MUNTANER, J. (coords.) (1985) *Actes el Quart Col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. Washington, D.C., 1984. *Estudis en honor d'Antoni M. Badia i Margarit*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLÉ, C. (1982) *Los inmigrantes en la sociedad y en la cultura catalana*, Barcelona, Península.
- (1988) *Catalunya: societat receptora d'immigrants*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- (2000) «L'ús instrumental del català pels immigrants del tercer món», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 14/15, 33-38.
- (2002) «Sociologia», LLUÍS (coord.), 279-310.
- SOLÉ, C. & ALARCÓN, A. (2001) *Llengua i economia a Catalunya. Anàlisi del procés de negociació de la Lei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística, per mitjà de la teoria de conjunts borrosos*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SOLÉ I CAMARDONS, J. (1998) «Coneixements i usos lingüístics de la joventut a Catalunya a la dècada dels noranta», *Llengua i Ús* 11, 60-64.
- (2001) *El poliedre sociolingüístic. Una iniciació a la sociolingüística del conflicte*, València, 3 i 4.
- SOLVES, J. (2001) «Teories del nacionalisme», *L'Espill*, 2a època, 7, 64-81.

- STRUBELL, M. (1988) «Immigració», BASTARDAS & SOLER (eds.), 46-77.
- (1989) «Evolució de la comunitat lingüística», DIVERSOS, *El nacionalisme*, 103-140.
- (1990) «L'avui i el demà de la llengua catalana», *Quaderns de Treball. Institut d'Estudis Autonòmics de Catalunya* 19, 19-42.
- (1982 [1981]) *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona, La Magrana.
- (1999) «Polítiques lingüístiques i canvi sociolingüístic a Europa», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 9-26.
- (2000) «Un projecte d'indicadors lingüístics», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 263-274.
- (2001) «Catalan a Decade Later», FISHMAN (ed.), 260-283.
- STRUBELL, M. & ROMANÍ, J. M. (1986) *Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina. Comentaris a l'enquesta "Les expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina" 1983*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- SUBIRATS, M. (1980) «La utilització del català; entre la precarietat i la normalització», *Saber* 1, 34-50.
- (dir.) (1990) *Enquesta metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona. Volum 20: Transmissió de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona: Àrea metropolitana de Barcelona, Mancomunitat de Municipis-Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- SUBIRATS MARTORI, M., MASATS FOLGUERAS, M. & SÀNCHEZ MIRET, C. (1992) *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990. Condicions de vida i hàbits de la població. Volum 4 de l'Informe General de l'estudi. Educació, llengua i hàbits culturals*, Barcelona, Àrea metropolitana de Barcelona-Diputació de Barcelona-Institut d'Estudis Metropolitans.
- SUBIRATS, M. & BRULLET, C. (1992) *Rosa y azul. La transmisión de los géneros en la escuela mixta*, Madrid, Instituto de la Mujer.
- SUÏLS, J. & HUGUET, À. (2002) «Aportacions a la teoria de la interdependència lingüística: anàlisi de tres models d'escolarització plurilingüe a la Vall d'Aran», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16, 261-274.
- TATJER, M. (2003) «L'ampliació del camp migratori barceloní», *L'Avenç* 277, 32-38.
- TORRES, J. (1977) Les enquestes sociolingüístiques catalanes, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 1, 137-146.
- (1988) «Les enquestes sociolingüístiques catalanes del 1974 al 1984», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 7, 57-77.

- (1994) «Evolució de l'ús del català com a llengua familiar a Catalunya», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, 41-50.
- (2003) «L'ús oral familiar a Catalunya», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 17, 47-76.
- TORRES, J. I BOADA, H. (1990) «Els treballadors i la llengua catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 8, 39-78.
- TURELL, M. T. (ed.) (2001) *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Multilingual Matters, Clevedon.
- (ed.) (en premsa) *Multilingüismo en España*, Península, Barcelona
- TRESSERRAS I GAJU, J.-M. (1998) «Identitat, diferència i cultura de masses», MOLLÀ (ed.), 31-64.
- VALLÈS, I. (1995) «Nivell de competència lingüística en català a les comunitats autònomes catalanòfones», DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, 264-272.
- VALLÈS, J. M. (2002) «Ciència política», LLUÍS (coord.), 311-328.
- VALLVERDÚ, F. (1980) *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona. Edicions 62.
- (1998) *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*, Barcelona, Edicions 62.
- (2000) *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*, Barcelona, Ed. 62.
- VANDELLÒS, J. A. (1935a) *La immigració a Catalunya*, Barcelona, Concursos Patxot i Ferrer.
- (1935b) *Catalunya, poble decadent*. Reedició de (1985) Barcelona, Edicions 62.
- VENTURA, J. (1991 [1963]) *Les cultures minoritàries europees*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 2a ed.
- VENY, J. (2002) «Treinta años de lingüística catalana», BERNABÉ, BERENGUER *et al.* (eds), 292-324.
- VERNET, J. (1998) «Política lingüística i legislació», MOLLÀ (ed.), 233-276.
- (coord.) (2003) *Manual de Dret Lingüístic*, Valls, Cossetània.
- VILA, I. (1985) *Reflexions sobre l'educació bilingüe: llengua de la llar i llengua de l'escola*, Barcelona, Departament d'Ensenyament.
- (1995) *El català i el castellà en el sistema educatiu de Catalunya*, Barcelona, Horsori.
- VILA I MENDIBURU, I. (coord.) & SIGUAN I SOLER, M. (1998) *Bilingüisme i educació*, Barcelona, Proa-Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.

- VILA I MORENO, F. X. (1996) *When Classes Are Over. Language Choice and Language Contact in Bilingual Education in Catalonia*. Tesis doctoral inèdita. Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Brussel.
- (2003) «Els usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya. Estat de la qüestió a començament del segle XXI», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 17, 77-158.
- VILA I MORENO, F. X. & VIAL, S. (2002) «Models lingüístics escolars i usos entre iguals: alguns resultats des de Catalunya». Comunicació presentada al XXIII Simposi sobre llengües i educació. Universitat de Barcelona, 30 i 31 de maig 2002. <http://www.ub.es/ice/portaling/seminari-pdf/comu-cat.htm>
- VILADOT, M. À. (1993) *Identitat i vitalitat lingüística dels catalans*, Barcelona, Columna.
- VILA-VALENTÍ, J. (2002) «Geografia», Lluís (coord.), 125-168.
- VILLENA PONSODA, J. A. (1992) *Fundamentos del pensamiento social sobre el lenguaje. Constitución y crítica de la sociolingüística*, Málaga, Ágora.
- VRIES, J. de (1981) *Some Methodological Aspects of Self-Report Questions on Language and Ethnicity*, Ottawa, Department of Sociology and Anthropology, Carleton University.
- WEINREICH, U. (1953) *Languages in Contact. Findings and Problems*, La Haia-París, Mouton. Trad. catalana: (1996) *Llengües en contacte*, Alzira, Bromera.
- WILLIAMS, G. (1992) *Sociolinguistics. A Sociological Critique*, London, Routledge.
- WOOLARD, K. A. (1989) *Double Talk. Bilingualism and the Policy of Ethnicity in Catalonia*, Stanford, Stanford University Press.
- (1992) *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*, Barcelona, La Magrana. Trad. cat. ampliada de — (1989).
- XAMBÓ I OLMOS, R. (1995a) *Dies de premsa. La comunicació al País Valencià des de la transició política*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
- (1995b) Ideologies lingüístiques i mitjans de comunicació al País Valencià, a GABINET MUNICIPAL DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA, 127-145.
- (2001) *Comunicació, política i societat. El cas valencià*, València, Edicions 3 i 4.
- YBARRA, J.-A. (1998) «Espais econòmics i espais lingüístics. Per una política econòmica coherent en l'era de la globalització», MOLA (ed.), 205-232.